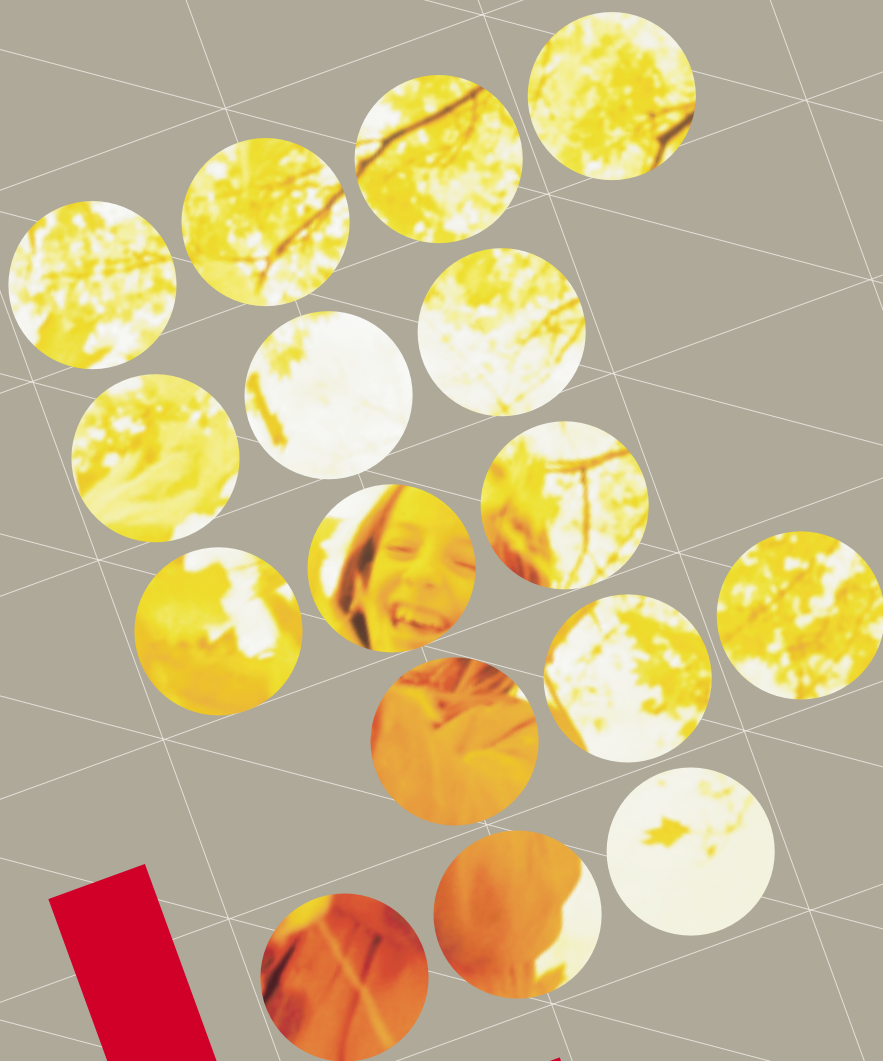

Ekonomiska utsikter hösten 2003

Ekonomiska utsikter

LO-ekonomerna utger sedan 1947 en konjunkturrapport.
Den kommer ut två gånger om året, vår och höst.
Detta är 2003 års höstprognos.

Vid frågor om innehållet, ring Lars Ernsäter på tel: 08-796 27 44.
MANUSSTOPP: 2003-09-26

© Landsorganisationen i Sverige

GRAFISK FORM | Pangea Design
ORIGINAL | W&W Communicate AB
TRYCK | EO Print AB, STHLM
ISBN 91-566-1482-9
LO 03.09 3.000 ex

Innehåll

Sammanfattning	3
Konjunkturprognos	8
BILAGA: Tabeller och diagram	23
Sprängpunkter i lönebildningen	30

TABELLER

1.1	Försörjningsbalans och nyckeltal	4
2.1	BNP	10
2.2	Försörjningsbalans	11
2.3	Export och import av varor	13
2.4	Investeringar	13
2.5	Disponibel inkomst och privat konsumtion	15
2.6	Arbetsmarknadsläget	17
2.7	Genomsnittlig arbetad tid	18
2.8	Löneökningar	20
2.9	Lönekostnadsökningar	21
2.10	Bidrag till prisökningen	22
2.11	BNP inom OECD-området	23
2.12	Konsumentpriser	23
2.13	Arbetslöshet i procent av arbetskraften	23
2.14	Lönekostnadsutveckling i näringslivet	24
2.15	Svensk industris relativa kostnadsläge på exportmarkanden	24
2.16	Bytesbalansen	24
2.17	Totala investeringar	24
2.18	Löner, priser och privat konsumtion	24
2.19	Produktion inom olika sektorer	25
2.20	Arbetsproduktivitet	25
2.21	Sysselsättningen enligt NR	25
2.22	Arbetsmarknadsläget i tusental	25
3.1	Två olika spridningsmått för helårs- och heltidsanställdas arbetsinkomster	31
3.2	Genomsnittlig månadslön för kvinnor och män efter klass	32
3.3	Genomsnittlig månadslön och löneökning för arbetare och tjänstemän efter sektor	33
3.4	Arbetskraftskostnad för arbetare i tillverkningsindustrin år 2002	37
2.7	Privat konsumtion	15
2.8	Produktivitet	16
2.9	Arbetskraften	16
2.10	Befolkningssammansättning	17
2.11	Arbetskraftsdeltagande	18
2.12	Sjukfrånvaro	19
2.13	Sysselsättningsgrad 20-64år	19
2.14	Utveckling av sysselsättning och löner	20
2.15	Löneökningstakt för arbetare och tjänstemän inom industrin	21
2.16	KPI	22
2.17	BNP-tillväxt inom OECD	26
2.18	Arbetslöshet	26
2.19	Brentolja	26
2.20	Svenska växelkursen	26
2.21	Orderingång exportmarknaden	26
2.22	Terms of trade	26
2.23	Handel med varor	27
2.24	Bostadsinvesteringar	27
2.25	Industrinvesteringar	27
2.26	Övrigt näringsliv investeringar	27
2.27	Ekonomins lagerstock	27
2.28	BNP och real disponibel inkomst	27
2.29	Sparkvot	28
2.30	Industriproduktionen	28
2.31	Produktion övrigt näringsliv	28
2.32	Byggnadsproduktionen	28
2.33	Bruttovinstandel i näringslivet	28
2.34	Arbetade timmar	28
2.35	Totalt utbud och sysselsättning	29
2.36	Arbetslöshet	29
2.37	Personalomsättning i privata sektorn	29
2.38	Sveriges Phillipskurva	29
3.1	Gini för arbetsinkomster	31
3.2	Arbetare 2002: Andel kvinnor per sektor och sektorns medellön relativt medellönen för samtliga arbetare (=100)	35
3.3	Tjänstemän 2002: Andel kvinnor per sektor och sektorns medellön relativt medellönen för samtliga tjänstemän (=100)	35
3.4	Löneutvecklingen i näringslivet	37
3.5	Löneandel i tillverkningsindustrin	38

DIAGRAM

2.1	Växelkurs dollar mot euro	8
2.2	Svensk växelkurs mot exportkonkurrenter	11
2.3	BNP	11
2.4	Exportvolym	12
2.5	RULC på exportmarknaden 1965-2005	12
2.6	Bruttoinvesteringar	13

Sammanfattning

Konjunkturprognosen – långsam återhämtning och svag arbetsmarknad, varning för hög arbetslöshet!

Det finns ett mönster både för den svenska och den internationella ekonomin: konjunkturuppgången fortsätter, men det går långsamt. För Sveriges del innebär den långsamma konjunkturuppgången att ett svagt arbetsmarknadsläge dröjer sig kvar. Den öppna arbetslösheten bedöms bli alltför hög under alltför lång tid.

Stark köplust hos svenska hushåll är den faktor som grundlägger den nuvarande konjunkturuppgången. I en medioker efterfrågeutveckling skiljer den privata konsumtionen ut sig som ett påtagligt undantag.

Den svenska utvecklingen är beroende av att utvecklingen i omvärlden tar ordentlig fart. Men gör den det? Sedan länge riktas blickarna mot USA, det är där som undret ska ske. BNP-tillväxten i USA var ganska stark under det andra kvartalet och bla detaljhandelsstatistik pekar mot att även kvartal tre blir starkt. Men vår bedömning är att det inte handlar om ett trendbrott, en permanent uppgång i tillväxttakten, då de grundläggande obalanserna i den amerikanska ekonomin finns kvar. Bytesbalans- och budgetunderskotten är stora och hushållens skuldsättning hög. Vår syn är att tillväxten i USA successivt tilltar. Men det handlar inte om någon brant uppgång. Man kan säga att en grundkonjunktursvacka följs av en utdragen konjunkturuppgång.

I EMU-området ser förutsättningarna för ett uppsving sämre ut. I Tyskland tidigareläggs skattesänkningar och strukturreformer aviseras, men effekterna är osäkra och kan dröja. Intressant att notera är signalerna om att omtolka stabilitetspaktens regler. Mer flexibilitet efterlyses och det talas om att den ekonomiska tillväxten borde understrykas kraftigare. Att den diskussionen kommer upp nu understryker att problemen med en tillväxt som inte vill ta fart uppfattas som djupt allvarliga.

Det yttre förutsättningarna för den svenska konjunkturen är i korta drag följande: en stabil men långsam konjunkturuppgång i omvärlden, ett oljepris i den nedre delen av OPECs prisintervall på 22–28 dollar per fat och ingen dramatik när det

gäller växelkursförändringar. Kronan bedöms ligga "rätt" mot euron och för dollarn väntas ingen förnyad kraftig försvagning, då tillväxten i USA:s ekonomi fortsätter att överträffa den i EMU-området.

Relationen mellan dollar och euro kan mycket väl komma att pendla runt den nuvarande nivån, 1,10–1,15 euro/USD, under lång tid. Den senaste tiden tycks fokus ha legat på obalanserna i den amerikanska ekonomin och dollarn har försvagats. Det är dock sannolikt att en viss börsuppgång och ett antal ljusa konjunktursignaler i USA kan få pendeln att svänga åt andra hållet.

Den svenska BNP-tillväxten beräknas bli 1,8 procent i år och 2,4 respektive 2,7 procent 2004 och 2005. Exporten kan gradvis förstärkas när tillväxten i omvärlden förbättras. Investeringsuppgången blir svag, företagen väntar på tydligare signaler om en uppgång i efterfrågan. Det som verkligen driver återhämtningen är hushållens konsumtion. Ökningstakten för de reala inkomsterna "normaliseras" ned till ca 2 procent per år efter fjolårets rekorduppgång. Samtidigt tyder det optimistiska stämningläget bland hushållen på att mycket av den osäkerhet som funnits har skingrats och hushållen vågar dra ner något på den högt uppdrivna sparkvoten.

Det finns inga tecken på en sysselsättningsuppgång i år. Antalet varsel ligger högt och bristtalen avseende arbetskraft är rekordlåga i näringslivet. Samma slags signaler kan utläsas från statistiken över nyanmällda lediga platser till arbetsförmedlingen. Den uppgång i sysselsättningen som väntas nästa år när produktionens ökningstakt tilltar bedöms bli tämligen svag. Regeringens sysselsättningsmål är långt ifrån att nås.

Det svaga arbetsmarknadsläget har inneburit en uppgång i arbetslösheten. Den öppna arbetslösheten väntas inte sjunka i takt med att sysselsättningen ökar, utan förblir hög flera år framåt i tiden beroende på att de arbetsmarknadspolitiska programmen dras ner. År 2005 väntas den öppna arbetslösheten fortfarande bita sig fast vid 4,5 procent. Då beräknas ca 30000 färre personer delta i program jämfört med 2002.

Det svaga arbetsmarknadsläget väntas också dämpa löneökningstakten i år, ned mot 3–3,5 procent. De totala arbetskraftskostnaderna i

Försörjningsbalans och nyckeltal

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Privat konsumtion	0,2	1,3	2,2	3,2	2,9
Offentlig konsumtion	0,9	2,1	0,7	0,7	0,8
Investeringar	0,8	-2,5	-0,4	2,0	4,0
Lagerinvesteringar*	-0,4	-0,2	0,2	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	-0,8	0,4	3,3	5,7	6,5
Import av varor och tjänster	-3,5	-2,7	3,0	6,1	6,6
BNP	1,1	1,9	1,8	2,4	2,7
<i>Nyckeltal:</i>					
Sysselsättning	2,0	0,1	-0,3	0,4	1,0
Arbetslöshet, total**	6,3	6,4	6,7	6,6	6,2
Arbetslöshet, öppen***	4,0	4,0	4,7	4,7	4,5
Sysselsättningsgrad 20-64	78,2	78,0	77,6	77,7	78,1
Timlön	4,4	4,0	3,5	3,7	3,5
Konsumentpriser (IPI)	2,1	2,0	2,1	1,3	1,4
Real disponibel inkomst	2,5	4,8	2,3	1,7	2,1
Bytesbalans****	4,2	4,0	3,9	4,1	4,7

* förändring i procent av föregående års BNP

** procent av totalt utbud

*** procent av arbetskraften

**** procent av BNP

Tabell 1:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

näringslivet bedöms öka närmare en procentenhet snabbare än utgående lön. I stor utsträckning kan uppgången återföras på de avtalade pension- och sjukförsäkringssystemen. Att arbetsgivarna från 1 juli i år ska betala ytterligare en sjukvecka bidrar också. Sedan 1995 har löneökningstakten för arbetare och tjänstemän glidit isär. Sannolikt kommer spänningar orsakade av önskad lönefördelning och ökade löneskillnader att få betydelse i den kommande avtalsrörelsen. Mot bakgrund av de förutsättningar som idag kan överblickas bedöms avtalen för 2004 och 2005 komma att hamna något lägre än de som slöts 2001.

Det är energipriserna, särskilt elpriserna, som är orsaken till att inflationstakten svänger ganska friskt. Det underliggande inflationstrycket är dämpat till följd av den svaga konjunkturen och det därigenom låga resursutnyttjandet. Inflationen är för närvarande klart under Riksbankens mål på 2 procent. Senare års kronförstärkning, avtagande löneökningstakt i det svaga arbetsmarknadsläget och snabb produktivitetsetveckling i näringslivet

bidrar till låg inflation. På ett par års sikt bedöms inte hjulen börja rulla så snabbt att inflationsmålet äventyras till följd av ett alltför starkt efterfrågeläge.

Den ekonomiska politiken – fullt resursutnyttjande måste vara målet

Det finns under hösten utrymme för en mer expansiv penningpolitik. LO-ekonomerna anser att riksbanken borde sänka räntan med minst 25 punkter. Det motiveras av att inflationen på två års sikt ser ut att hamna under riksbankens mål på 2 procent och att det finns en betydande ledig kapacitet på arbetsmarknaden. Enligt KI:s bristtal är arbetskraftsbristen ungefär lika liten som under krisen i början av 1990-talet. Förra årets tillfälliga prisstegringar på el kommer dessutom att dra ner inflationen när de faller ur statistiken för den senaste 12-månadersperioden.

I vår prognosbild ligger ingen förnyad kraftig försvagning av dollarna. Skulle ett dollarfall inträffa innebär det ytterligare försvagning av den svenska konjunkturen, lägre importpriser och ökat utrymme för penningpolitisk stimulans.

LO-ekonomerna anser att det även utanför EMU behövs reformer av finanspolitiken för att kunna hantera såväl normala konjunktursvängningar som de demografiska förändringarna.

Det grundläggande målet för socialdemokratisk ekonomisk politik är full sysselsättning. Andra mål för den ekonomiska politiken är hög tillväxt, trygg välfärd och rättvis fördelning. Ordning och reda i de offentliga finanserna är, enligt regeringen, grundläggande förutsättningar för att målen ska kunna uppnås. Enligt budgetpropositionen är de två övergripande budgetpolitiska målen: överskottsmalet och utgiftstaket.

I den överenskommelse som LO och socialdemokraterna slöt om politik för full sysselsättning i EMU föreslogs att det till de två målen om överskott och utgiftstak skulle läggas ett nytt: finanspolitiken ska förebygga och motverka såväl lågkonjunktur som överhettning. LO-ekonomerna anser att det fortfarande är eftersträvansvärt med tillägg till de budgetpolitiska målen. Även om penningpolitiken fortfarande styrs efter svenska förhållanden har inte riksbanken i uppgift att styra resursutnyttjandet. Riksbanken ska leverera prisstabilitet, vilket visserligen som regel innebär en stabilisering av resursutnyttjandet. Riksdagen har delegerat ett av instrumenten för att styra resursutnyttjandet men har kvar det övergripande ansvaret för att styra resursutnyttjandet. Därför anser vi att det måste

tydliggöras att finanspolitikens mål även är att stabilisera resursutnyttjandet.

En annan fråga är huruvida regeringen ser full sysselsättning som det yttersta målet för den ekonomiska politiken eller om de budgetpolitiska målen har överordnats de ekonomiska målen? Regeringen menar att de för en medcyklisk konjunkturpolitik för att skapa en långsiktigt bättre ekonomisk utveckling. Tanken är att statsfinanserna inte får urholkas eftersom det leder till minskat förtroende för svensk ekonomi. När regeringen skär ner den aktiva arbetsmarknadspolitiken, som syftar till att ge långsiktig tillväxt genom ett effektivt arbetsutbud upprätthålls, eftersom utgiftstaken riskerar att spricka, är det tveksamt om den verkligen agerar långsiktigt. Regeringens rigida syn på budgetmålen tyder på att den har överordnat dessa mål över de ekonomiska målen. En reformering av de budgetpolitiska målen skulle bidra till att det var lättare att förverkliga de ekonomiska målen samtidigt som budgetdisciplinen upprätthålls.

Vi har länge efterlyst en reformering av de allt för rigida utgiftstaken. Att föra en rationell finanspolitik utan finansiella marginaler är inte möjligt. Under utgiftstaket bör det därför finnas en sk sysselsättningsmarginal särskilt för arbetsmarknadspolitiska utgifter. År 2004 är budgeteringsmarginalen bara 200 miljoner kronor. Om konjunkturen inte vänder uppåt nästa år, såsom regeringen räknar med, så kommer den att behöva göra besparingar i stället för att bedriva en normal motcyklisk finanspolitik. Om vanliga löntagare hade samma marginaler som staten skulle en löntagare med 200 000 kr i årsinkomst ha en buffert på 50 kr. Förutom att marginalerna bör vara större anser vi att utgiftstaken inte bör sättas tre, som hittills varit praxis, utan två år fram i tiden.

Regeringen har under innevarande konjunkturavmattning skurit ned utgifterna för den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Antalet deltagare i arbetsmarknadspolitiska program har hittills i år varit lägre än under motsvarande period förra året trots att den totala arbetslösheten har varit högre. I budgetpropositionen för år 2004 räknar regeringen med att 31–32 procent av det totala antalet arbetslösa ska befinna sig i konjunkturberoende program åren 2003–2005. Åren 1995–2002 har den andelen legat mellan 36 och 39 procent. Långtidsarbetslösheten liksom den totala arbetslösheten ökar vilket talar för ett ökat behov av arbetsmarknadspolitiska program. Under hösten kan därför arbetsförmedlingarna hamna i ett läge

där de måste avstå från att erbjuda arbetssökande program eftersom det saknas medel till aktivitetsstöd.

För att upprätthålla ett aktivt arbetsutbud i lågkonjunkturer anser LO-ekonomerna att aktivlinjen i arbetsmarknadspolitiken måste följas genom en fortsatt satsning på arbetsmarknadspolitiska program. AMV bör samtidigt arbeta med att förbättra sökprocessen. Möjligheten att placera dem som är i behov av det i program är ett medel i detta arbete.

Med tanke på den demografiska utvecklingen och den offentliga sektorns stora åtaganden gentemot de äldre i framtiden anser vi att överskottsmalet bör höjas med en halv procentenhet. Detta skulle innebära en omfördelning av konsumtionen från idag till i framtiden. LO-ekonomerna anser även att någon form av kommunbuffert bör införas. Kommunernas och landstingens budgetar har varit medcykliska med för mycket utgifter under högkonjunkturen år 2000 och för stora nedskärningar år 2003. Det är inte rationellt att kommunerna för en medcyklisk finanspolitik.

Eftersom utvecklingen på arbetsmarknaden går mot att befolkningen i arbetsför ålder får försörja en allt större andel äldre så måste politiken inriktas på att få till stånd ett högt arbetsutbud. Att hjälpa människor att för en tid lämna arbetsmarknaden är helt fel väg att gå. Försöket med ett sk friår bör därför avbrytas.

Sprängpunkten i lönebildningen

Under 1970- och 1980-talen ökade de nominella lönerna med i genomsnitt ca 8 procent per år, vilket var betydligt mer än i övriga Europa, samtidigt som reallöneutvecklingen var obefintlig.¹ Sedan mitten av 1990-talet har den nominella löneökningstakten varit hälften så hög, dvs ca 4 procent. Mellan 1994 och 2002 har reallönen, som genomsnitt för alla anställda, ökat med hela 28 procent. Detta visar att hög löneinflation bara leder till luft i plånboken och höga räntor för löntagarna. Löneökningar som överskrider summan av produktiviteten och prisökningarna har dessutom en negativ effekt på sysselsättningen.

Vi tror att det finns en god grund för att lönebildningen ska ge samhällsekonomiskt gynnsamma löneökningar framöver. Det finns inte samma risk för bakslag i form av hög löneinflation som under tidigare perioder. Det finns dock enligt

¹ Även om löneökningarna var små medförde höjningar av pensionsavgifterna att löntagarnas faktiska inkomst ökade.

LO-ekonomerna orosmoln inför framtiden. Vår bedömning är att nuvarande lönebildning är instabil eftersom löneskillnaderna har ökat kraftigt och skillnaderna mellan kvinnors och mäns löner består. Lönebildningen närmar sig därför en sprängpunkt.

Mellan 1997 och 2002 har, enligt Medlingsinstitutet, tjänstemännens löneökningstakt varit i genomsnitt 4,2 procent medan den för arbetarna har legat på i genomsnitt 3,6 procent. Den totala ökningstakten har sedermera gått ned och låg under våren 2003 på ca 3 procent. Tjänstemännens löneutveckling låg på drygt 3 procent. Det visar att tjänstemännens löner ökar mer vid högkonjunkturer och att skillnaden minskar vid svag efterfrågan på arbetsmarknaden. Lönegapet mellan kvinnor och män har i stort sett varit konstant sedan början av 1980-talet. Sedan dess tjänar kvinnor som grupp 80–85 procent av vad männen tjänar.

Undersökningar visar att LO-medlemmarnas åsikt om löneskillnaderna mellan olika yrkesgrupper har varit stabila över tiden samtidigt som fler tjänstemän år 2002 jämfört med 1993 ansåg att löneskillnaderna var för stora. 88 procent av alla löntagare, en ungefär lika hög andel i alla centralorganisationer, anser att kvinnor har för låg lön i förhållande till män. Även denna norm har varit stabil över tiden.

De ökade löneskillnaderna återspeglar därmed inte förändrade rättvisevärderingar hos löntagarna. Vi betraktar den isärdragning som skett som en potentiell lönebubbla. Ur strikt ekonomisk synvinkel finns det ingen anledning att oroa sig för de större löneskillnaderna om man (i) tror att arbetarna långsiktigt kommer att acceptera att tjänstemännen kontinuerligt får högre löneökningar, och (ii) att kvinnorna långsiktigt kommer att acceptera lägre löner för likvärdigt arbete.

Ett ökande avstånd mellan vad som anses rättvist och de faktiska löneskillnaderna kan leda till ökade konflikter på arbetsmarknaden. LO-ekonomerna tror att nuvarande utveckling av lönerelationerna är ohållbar. Det kan därför komma en motreaktion på arbetsmarknaden i form av konflikter eller inflationsdrivande lönekrav.

Frågan är hur denna potentiella sprängpunkt i lönebildningen ska kunna hanteras samtidigt som lönebildningens övergripande mål att leverera en samhällsekonomiskt gynnsam total löneökningstakt inte hotas. För att lösa detta tror vi att de behövs en ny norm i den svenska lönebildningen. Den enklaste normen är att utgå från omvärldens löneökningstakt – den så kallade Europanormen. På väg ner mot en anpassning av löneökningstakten

var denna grova norm fullt tillräcklig. Men LO-ekonomerna anser att det nu är dags för en mer "flexibel norm" som tar hänsyn till det existerande kostnadsläget, produktiviteten, förändringen av sysselsättningen mm.

Det vore önskvärt att kunna utgå från *produktiviteten*. Detta eftersom produktiviteten vid stabil vinstandel utgör utrymmet för reallöneökningar. Problemet är att produktivitetens utveckling varierar kraftigt. Den kan därmed inte ligga till grund för de årliga löneökningarna. En ytterligare väg är att se på utvecklingen av *industriproduktionen, sysselsättningen och löneandelen* i Sverige jämfört med konkurrentländerna. Inte enligt någon av dessa indikatorer finns det anledning till oro för kostnadsnivån. Företagens kostnadsutveckling bestäms inte bara av utgående lön enligt centrala avtal. *Allt måste räknas*: centrala avtal, lokala avtal, individuella tillägg, omfördelning, höjningar av arbetsgivaravgiften och arbetstidsförkortningar.

Idag sker normeringen av lönebildningen via en punktnorm för det totala utfallet. Problemet med att endast ha en utfallsnorm är att den samtidigt blir en sådan förväntningsnorm, dvs beskriver vad enskilda löntagare kan förvänta sig att få. Den blir därmed en ett golv för lönerörelsen och inte ett genomsnitt. Om alla ska få vad utfallsnormen säger och det samtidigt finns sociala rättvisenormer, t ex jämställda löner, så kommer utfallet för hela ekonomin att hamna ovanför det samhällsekonomiskt önskvärda utfallet.

LO-ekonomerna menar att normbildningen bör använda ett intervall, där den lägre gränsen berättar vad en individ normalt ska förvänta sig för ökad lön (inklusive lönebikostnader) och den övre gränsen säger vad prioriterade grupper ska få. Utfallet hamnar därigenom däremellan. För en effektiv omfördelning måste normen vara så trovärdig att många löntagare förväntar sig att få löneökningar i nedre änden av intervallet.

Högre andel kvinnor – lägre relativlön

Om det finns värdediskriminering, alltså att jobb som i huvudsak innehas av kvinnor värderas – och därmed betalas – lägre än jobb med liknande kvalifikationskrav som i huvudsak innehas av män, så bör man kunna se ett statistiskt signifikant, negativt samband mellan andelen kvinnor i en sektor och sektorns relativa lön. Vi har undersökt detta och har (i likhet med många andra studier) kommit fram till att så är fallet.

Eftersom värdediskriminering är riktat mot yrken, inte mot individer, så har den svenska

lagstiftningen – som hittills primärt varit inriktad på att motverka lönediskriminering av individer – inte de mest effektiva verktygen för att bekämpa denna typ av diskriminering.

De mest effektiva verktygen i frågan om löneskillnader mellan kvinno- respektive mansdominerade sektorer har de avtalsslutande parterna, såväl fackföreningar som arbetsgivare. Verktygen handlar om att fördela resurser mellan avtalsområdet. Frågan är om verktygen används, och om de används i tillräcklig utsträckning. Om de inte används eller används för litet så måste man kunna svara på frågan: "Vilka skäl – såväl effektivitetsskäl som rättviseskäl – finns för att rättfärdiga att man i kvinnodominerade sektorer generellt tjänar mindre än i mansdominerade?" Om man inte har något bra svar på den frågan så är det dags för löneutjämning.

Konjunkturprognos

Den internationella utvecklingen

Den internationella konjunkturedgången har varit tämligen mild men samtidigt utdragen och tycks nu följas av en långsam återhämtning. Trots att tillväxten verkar ha tagit viss fart i några länder de senaste tre kvartalen bedöms inte BNP-tillväxten bli särskilt hög inom OECD-området i år. Även nästa år väntas en rätt måttlig tillväxt.

BNP-tillväxten i OECD-området var 1,8 procent förra året. I år bedöms den bli 2 procent, för att 2004 öka till 2,6 procent. Euro-områdets tillväxt var 0,9 procent förra året, i år stannar den på 0,6 procent, för att nästa år öka till 1,7 procent. I Europa är det fortfarande svag inhemsk efterfrågan som drar ner tillväxten samtidigt som konsumenterna i USA håller den uppe.

Under våren var optimismen stor om en snar och stark vändning, men det var främst förväntningarna som var positiva. Nu har något också börjat hända med konjunkturindikatorerna. I USA har det nu varit tre månaders positiv utveckling för Conference Boards ledande indikator. Börskurserna som har varit stigande sedan mars i år tyder också på att bättre tider kan vara i antågande.

BNP					
Årlig förändring	2001	2002	2003	2004	2005
USA	0,3	2,4	2,7	3,1	3,2
Japan	0,4	0,2	2,1	1,4	1,8
Tyskland	0,6	0,2	0,0	1,3	2,0
UK	2,1	1,9	1,8	2,6	2,5
OECD	0,8	1,8	2,0	2,6	2,8
EMU-12	1,5	0,9	0,6	1,7	2,2
NORDEN	1,3	1,9	1,2	2,5	2,7
Exp.markn.vägd	1,3	1,3	1,0	2,2	2,5

Tabell 2:1

Källa: Economic Outlook, SCB samt egna beräkningar

USA

Ökningstakten för BNP i USA steg från nära 0 år 2001 till 2,4 procent i fjol. Andra kvartalet i år visade en god tillväxt, detta förklaras av kraftiga ökningarna i den privata konsumtionen av varaktiga varor och ökade offentliga investeringar/konsumtion i samband med Irakkriget och dess efterbörd.

Kvartal tre förväntas ge ännu starkare utfall pga kraftigt positiva bidrag från lageruppbbyggnad, detaljhandel och utrikeshandel, samtidigt som både investeringar och konsumtion bibehåller relativt goda nivåer. Styrrentan är sedan juni 1 procent och ingen ytterligare sänkning är att vänta av Fed som tycker att ekonomin har stimulerats tillräckligt. Detta styrks av "The Beige Book" som senast kom i början av september, där 11 av 12 centralbanksdistrikt säger att aktiviteten har ökat under sommaren. Vi tror därför på en relativt god tillväxt i den amerikanska ekonomin i år.

Även inköpschefsindexet som vände uppåt i rad tyder på en förbättrad konjunktur. Detaljhandeln har haft en positiv utveckling sedan april och bilförsäljningen pekar brant uppåt de senaste två månaderna. Men detta är till stor del ett säsongberoende mönster.

Avgörande för utvecklingen i den amerikanska ekonomin den närmaste tiden är utvecklingen av efterfrågan. Det ger den privata konsumtionen en nyckelroll i en eventuell konjunkturuppgång. Dämpande för förhoppningarna om en konjunkturuppgång är att konsumentförtroendeindikatorn fortfarande är låg, främst beroende på hög arbetslöshet. Om arbetslösheten börjar minska, så som det finns tecken på att den kommer göra nästa år, finns därmed hopp om ökat konsumentförtroende.

Sysselsättningen är något ökande sedan förra hösten. Ökningstakten har dock avtagit i år. På ett år har cirka 900 000 fler blivit sysselsatta samtidigt som arbetslösheten har ökat från 5,8 procent förra året i augusti till 6,1 procent i augusti i år. Mellan åren 1999 och 2000 dvs under senaste högkonjunkturen växte sysselsättningen med ca 3,4 miljoner personer och arbetslösheten var under 4 procent. Trots att aktiviteten i ekonomin nu ökar anställer företagen inte fler, kostnadsjakten förefaller inte vara över. De amerikanska företagen är fortfarande inne i en fas då de försöker höja vinsterna genom rationaliseringar av produktionen. Rationaliseringarna ger en kraftig produktivitetstillväxt vilket innebär att det är möjligt med en relativt hög tillväxt utan stigande sysselsättning.

Ett betydande hot mot en god utveckling av den privata konsumtionen är hushållens historiskt sett höga skuldsättning. Trots en ökande skuldsättning förefaller hushållens sparkvot ha stabiliserats vid 3 procent av den disponibla inkomsten. Traditionellt sett har de amerikanska hushållen

haft en sparkvot på runt 8 procent och detta pekar på att det finns en risk för att ökat sparande minskar utrymmet för konsumtion. Hushållen har dock under hela 1990-talet haft en betydligt lägre sparkvot, vilket kan tyda på en skiftad soliditetspreferens. Den begynnande börsuppgången kommer dessutom att förstärka hushållens tillgångssida och minska behovet av ökat sparande. Även den lägre räntan verkar i denna riktning.

Finanspolitiken har under 2003 stimulerat ekonomin dels genom skattesänkningar och dels genom ökade försvarsutgifter. Under kvartal två stod utgifter för det nationella försvaret för 56 procent av BNP-tillväxten. Detta var en tillfällig konsumtionsuppgång som inte kommer att ge något ihållande bidrag till tillväxten. Skattelättnaderna har främjat konsumenternas köplust och kommer även att göra så under 2004. Problemet med den finanspolitiska stimulansen är att den finansieras av ökade offentliga underskott. Det totala offentliga underskottet kommer att uppgå till mellan 5 och 6 procent av BNP i år. Detta är ingen långsiktigt hållbar utveckling och underskotten måste därför minskas vid en konjunkturförbättring.

Den låga räntan förefaller under kvartal två ha påverkat investeringarna positivt. Det finns tydliga tecken på en bred vändning efter en längre period av negativ utveckling. Behovet av återinvesteringar kan leda till en investeringsuppgång även om resursutnyttjandet i ekonomin är relativt lågt. För en ihållande ökning av investeringarna krävs dock en uppgång i resursutnyttjandet.

Det stora hotet mot den amerikanska ekonomin är de stora underskotten i de offentliga finanserna och bytesbalansen. Importen ser ut att fortsätta att överstiga exporten och nettoexporten kommer att ge ett fortsatt negativt bidrag till BNP. Bytesbalansunderskottet ser ut att fortsätta öka några tiondelar varje år, och blir ca 6 procent av BNP nästa år.

Japan

Den japanska ekonomin tog fart kvartal 2 förra året och för helåret 2002 blev tillväxten svagt positiv med 0,2 procent. I år har den positiva utvecklingen fortsatt tom kvartal 2, vilket kan ge en tillväxt i år på runt 2 procent. För 2004 ger medelgoda kvartalstakter en tillväxt på knappt 1,4 procent.

Bakom uppgången i tillväxten ligger en återhämtning av exporten. Det är framför allt Kinas närhet och tillväxt, Kina har tillväxttakter på 7–8 procent som gynnar Japans export. USA är också en stor exportmarknad och dess stigande tillväxt bidrar till Japans. Den ledande indikatorn, som

OECD beräknar, har varit ökande tre månader i rad.

De underliggande problemen i den japanska ekonomin kvarstår dock. Deflation sedan 4 år tillbaka, minskande disponibla inkomster, högt hushållssparande, inget penningpolitiskt utrymme kvar, budgetunderskott runt 8 procent, statsskuld på ca 150 procent av BNP, en banksektor i fortsatt kris samt demografiska bekymmer och en krympande arbetskraft. De strukturella problemen i den japanska ekonomin innebär att Japans långsiktigt potentiella tillväxttakt fortfarande är betydligt lägre än i USA och EU-området. Vi tror därför inte att uppgången i tillväxt innebär en vändning av Japans långsiktiga tillväxtproblem.

Euro-området

I Euro-området väntas den ekonomiska utvecklingen bli svag i år. Under andra kvartalet sjönk BNP jämfört med kvartalet innan. Investeringarna och exporten föll, medan den offentliga konsumtionen ökade. Den dåliga utvecklingen i Tyskland drar ner genomsnittet för området då dess betydelse är stor. Landet står för 30 procent av Euro-ländernas produktion.

På kort sikt finns få tecken på en vändning i ett konjunkturläge som präglas av stagnation, även om stigande börskurser och vissa positiva signaler från olika indikatorer gör att läget inte är helt nattsvart. Den uppgång som väntas nästa år blir långsam. Hushållens konsumtion bedöms bli den viktigaste drivkraften för efterfrågan 2004, medan utvecklingen för export och investeringar ser sämre ut.

Först 2005 bedöms tillväxten vara i linje med OECD-områdets. Då väntas större bidrag från såväl export som investeringar.

Stora budgetunderskott väntas även i år i Tyskland, Frankrike, Italien och Portugal. En mer expansiv penningpolitik skulle avlasta finanspolitiken och underlätta ländernas anpassning av budgetarna.

Tyskland

Tysklands problem fortsätter. De skattelättnader som hade planerats för 2005 är tidigarelagda till 2004 och de måste lånefinansieras. Avsikten är att stimulera den inhemska efterfrågan, men konsumenterna är tveksamma och svåra att övertyga. Den ökande arbetslösheten skapar återhållsamhet. Samtidigt står det klart att Tysklands budgetsunderskott 2004 kommer att bli för stort för tredje året i rad.

De östra delarna av Tyskland är långt efter när det gäller välfärd och har fortfarande nästan dubbelt så hög arbetslöshet. Reformen av bla arbetsmarknaden och inom socialförsäkrings- och pensionssystemet går mycket trögt. Utvecklingen i omvärlden ger ingen hjälp från exporten förrän tidigast nästa år. Investeringarna

bör kunna öka 2004, ett uppdämt behov finns efter flera års svag utveckling. En nyligen gjord investeringsenkät bland företagare talar också för det.

Storbritannien

I Storbritannien lunkar ekonomin på med hygglig tillväxt. Från vårens budget är ökad offentlig konsumtion att vänta nästa år, likaså offentliga investeringar. Finanspolitiken stimulerar ekonomin när den privata konsumtionen avtagit något och när omvärldens efterfrågan inte är så stor. Nästa år kommer exporten att öka i takt med att världskonjunkturen förbättras.

Norden

De nordiska länderna har utvecklats något lite bättre än OECD-länderna under några år men från i år blir utfallet tillfälligt sämre, mest pga utvecklingen i Norge. I Danmark väntas ökad privat konsumtion och mer investeringar nästa år, bl.a beroende på minskade inkomstskatter. I Finland väntas ökad export och investeringar 2004 samt fortsatt god konsumtion. Räntorna är låga och skatterna har sänkts på inkomster, fordon och alkohol. Detta ger låg inflation, mer optimistiska konsumenter, ökat husbyggande/försäljning och ökad konsumtion. I Norge har kronan varit stark under 2002 och kronans försvagning hittills i år ger exporten en skjuts uppåt. Tidigare har en stram penningpolitik gett en hög realränta som hämmat investeringarna. Räntesänkningarna det senaste året, den senaste i augusti, gav välbehövlig stimulans utan risk för stigande priser.

Inflation och arbetslöshet i OECD-området

Prisutvecklingen (implicitpriser) blir som mest 2 procent för de flesta viktigare länderna inom OECD-området under 2003 och 2004. Tyskland och Storbritannien bedöms ha lägre ökningstakt båda åren, Norge och Italien högre. Nästa år avtar prisstegringen generellt. Japan är förstas undantaget från ovan där deflationen väntas fortsätta även nästa år.

Arbetslösheten (den standardiserade enligt ILO-definitionen) ökade en halv procentenhet till nästan 7 procent inom OECD förra året. Frankrike, Italien och Finland ligger kvar på runt 9 procent och därmed blir den sammanvägda siffran för EMU-länderna högre än för hela OECD-området. I år förväntas bara någon tiondels ökning. I takt med ökad tillväxt sjunker arbetslösheten överlag något nästa år.

Oljepriset

I samband med Irakkriget drevs oljepriset upp till över

30 dollar per fat. Efter kriget föll priset tillbaka till 23 dollar, för att sedan åter stiga upp mot 30 dollar till följd av oväntat stark efterfrågan och produktionsproblem i bl.a Irak. Under höstens inledning har oljepriset åter sjunkit ned mot mitten av det prisintervall på 22–28 dollar per fat som OPEC angivit.

På sikt bedöms oljepriset hamna i den nedre delen av OPECs intervall. För det talar att en efterfrågan som drivs av en långsam återhämtning i världsekonomin möter ett ökande utbud när exporten från Irak gradvis stiger.

Växelkurs dollar mot euro

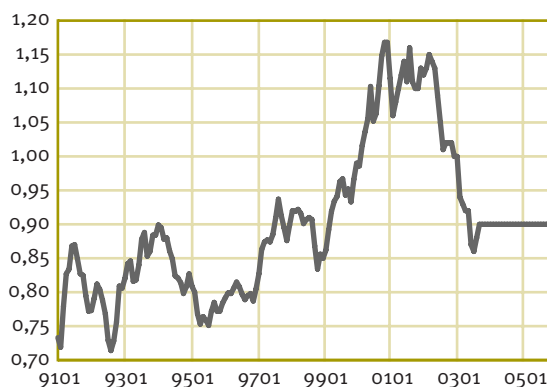

Diagram 2:1

Källa: Riksbanken samt egna beräkningar

Dollarkursen

Dollarns försvagades kraftigt mot euron under första halvåret 2002. En ny stark dollarnedgång påbörjades i slutet av 2002 och fortsatte efter Irakkriget. I juni i år var dollarn som svagast, därefter ägde en viss förstärkning rum. Under inledningen av hösten har dollarn återigen försvagats. I runda tal har dollarn försvagats med 25 procent sedan årsskiftet 2001/2002.

Dollarns utveckling bedöms för närvarande stå och väga. I den ena vågskålen finns relativ tillväxt. Tillväxten i USA väntas överträffa den i EMU-området de närmaste åren, vilket pekar mot en starkare dollar. I den andra vågskålen finns bytesbalans- och budgetunderskott. Minskade underskott kräver bättre konkurrenskraft, dvs en svagare dollar.

Vår bedömning är att relationen mellan dollar och euro mycket väl kan komma att pendla runt den nuvarande nivån, 1,10–1,15 euro/USD, under lång tid. Den senaste tiden tycks fokus ha legat på obalanserna i den amerikanska ekonomin och dollarn har försvagats. Det är dock sannolikt att en viss börsuppgång och ett antal ljusa konjunktursignaler i USA kan få pendeln att slå åt andra hållet.

Det är heller inte säkert att Europa måste bära hela bördan när USAs konkurrenskraft behöver stärkas. Det är inte otänkbara att stora handelspartners som tex Kina, med fast eller styrd kurs mot dollarn, kan komma att skriva upp sina valutor.

Den svenska utvecklingen

Tillväxten i den svenska ekonomin har varit svag åren 2001 och 2002, mellan en och två procent. Även i år bedöms BNP-tillväxten hamna under två procent. 2004 och 2005 förbättras utvecklingen successivt och ökningstakter för BNP på 2,4 respektive 2,7 procent förutses.

Tillväxten i omvärlden blir, om än långsamt, bättre och bättre. Därmed kan exporten gradvis förstärkas. Det som verkligen driver återhämtningen är hushållens konsumtion. Ökningstakten för

Försörjningsbalans					
Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Privat konsumtion	0,2	1,3	2,2	3,2	2,9
Offentlig konsumtion	0,9	2,1	0,7	0,7	0,8
Investeringar	0,8	-2,5	-0,4	2,0	4,0
Lagerinvesteringar*	-0,4	-0,2	0,2	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	-0,8	0,4	3,3	5,7	6,5
Import av varor och tjänster	-3,5	-2,7	3,0	6,1	6,6
BNP	1,1	1,9	1,8	2,4	2,7

* Förändring i procent av föregående års BNP

Tabell 2:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

Svensk växelkurs mot exportkonkurrenter

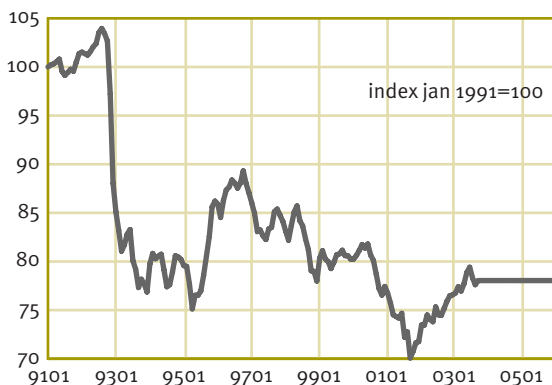

Diagram 2:2

Källa: Riksbanken samt egna beräkningar

inkomsterna "normaliseras, vilket innebär en mycket lägre ökningstakt i år och nästföljande två år jämfört med ifjol. Samtidigt skingras mycket av den osäkerhet som funnits och hushållen vågar dra ner något på den högt uppdrivna sparkvoten. Investeringsuppgången blir svag, företagen väntar på tydligare signaler om en uppgång i efterfrågan.

För sysselsättningen väntas ingen uppgång förrän nästa år och uppgången bedöms bli tämligen svag. Regeringens sysselsättningsmål är långt ifrån att nås och den öppna arbetslösheten förblir hög flera år framåt i tiden eftersom de arbetsmarknadspolitiska programmen hålls tillbaka.

Det svaga arbetsmarknadsläget dämpar löneökningstakten. Lägre löneökningstakt och stark produktivitet utveckling bidrar till att inflationen med god marginal stannar under Riksbankens mål på två procent.

Sedan slutet av 2001 har kronan stärkts markant mot dollarn och något mot euron. Efter folkomröstningen där det svenska folket sa nej till euron försvagades inte kronan som många förutspått. Tvärtom har kronan stärkts under senare tid.

BNP förändring från föregående kvartal

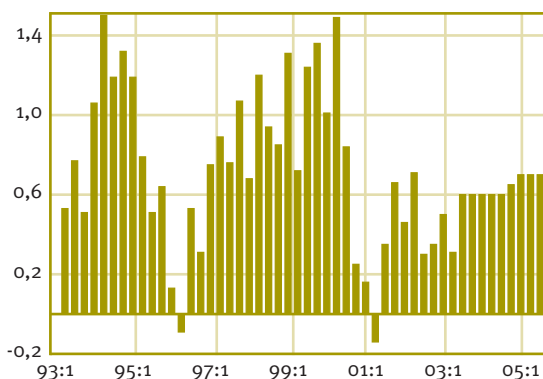

Diagram 2:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

En kronkurs som pendlar runt 9 kronor bedöms passa de samhällsekonomiska förutsättningarna och därför förutses inga kraftiga förändringar av växelkursen de närmaste åren. Med en kronkurs runt dagens nivå beräknas exporten kunna växa i takt med omvärldens efterfrågan de närmaste åren. Sverige har sedan ett decennium överskott i bytesbalansen vilket kan tala för en starkare jämviktskurs än den aktuella marknadskursen runt 9 kronor. Bytesbalansöverskottet beräknas bli drygt 4 procent de kommande åren. Ett bytesbalansöver-

skott ska enligt teorin vara ett tecken på en övervärderad växelkurs. Man måste dock betänka att invånarna i Sverige, på grund av den demografiska utvecklingen, konsoliderar tillgångarna. Ett sparande byggs upp för senare konsumtion. Detta gäller både offentliga och privata pensionstillgångar. Att fyrtilistgenerationen är stor och har ett högt sparande är en huvudförklaring till bytesbalansöverskottet. När fyrtilisterna börjar använda sitt sparanden så kommer Sverige sannolikt få ett bytesbalansunderskott.

I prognosberäkningarna antas att Riksbanken håller räntan oförändrad. Prognosbilderna visar att det finns ett utrymme för räntesänkning och det är också LO-ekonomernas rekommendation. Men den bild som Riksbanken kommunicerat på sistone tyder inte på att någon ytterligare sänkning är aktuell efter den kraftiga sänkningen under juni och juli.

EFTERFRÅGAN OCH PRODUKTION

Utrikeshandel

Exporten har haft två svaga år. Nu bedöms förutsättningarna finnas för ett högre tempo i exportens utveckling. Anledningen är den gradvisa uppgång i omvärldens efterfrågan som väntas vara för handen. Konkurrenskraften för den svenska exportindustrin försvagas något, men inte mer än att exporten bedöms kunna växa i takt med omvärldsefterfrågan.

Sedan 1995 och fram tills i år har industrins konkurrenskraft stärkts avsevärt. Detta trots att de svenska lönekostnaderna ökat snabbare än de i omvärlden. Förklaringen ligger dels i snabbare produktivitetstillväxt, dels i kronans försvagning. Under samtliga år perioden 1995–2002 har minst en av dessa två faktorer varit för handen. Under de närmaste åren framöver räknar vi försiktigtvis med små skillnader när det gäller produktivitetstillväxten och små växelkursrörelser. De skillnader i lönekostnadsökningar som bedöms kvarstå åtminstone nästa år får då genomslag på konkurrenskraften.

Enligt nationalräkenskaperna utvecklades exporten överraskande bra under första delen av i år, men statistik över exportorderingen från Konjunkturbarometern och SCB pekar mot att det kan komma bakslag. Först mot slutet av året väntas exporten få ny fart.

Uppgången hittills i år sammanhänger i stor utsträckning med stora ökningarna för exporten av läkemedel och fordon. Exporten av teleprodukter spelade under en följd av år en avgörande roll för den totala exportens utveckling (se diagram 2.4) – först på gott genom kraftiga positiva bidrag, sedan på ont genom något av ett ras. Den närmaste tiden väntas i

Årlig förändring i exportvolym

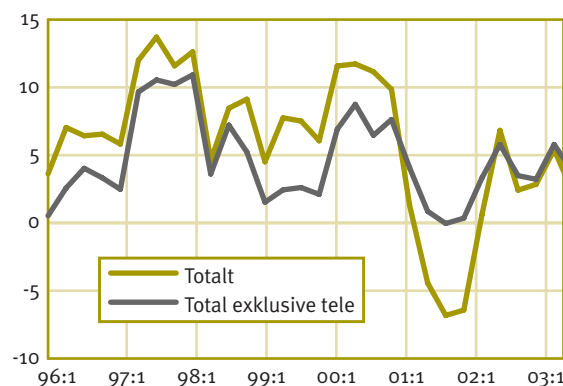

Diagram 2:4

Källa: scb samt egna beräkningar

RULC på exportmarknaden index 1980=100

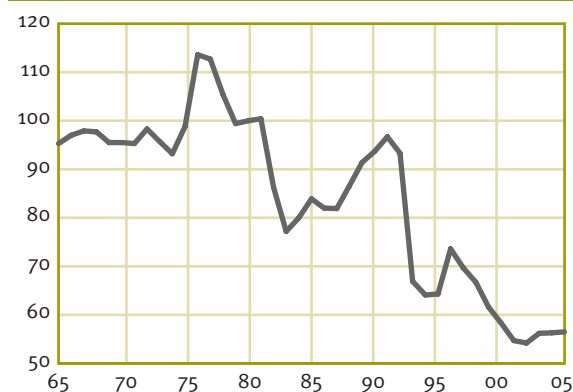

Diagram 2:5

Källa: scb samt egna beräkningar

stort sett neutrala bidrag från teleprodukterna. Även om det finns positiva signaler bedöms eventuella större positiva effekter ligga längre fram i tiden. Tjänsteexporten föll i föl i spåren av konjunkturförsvagning och problem för telekomverksamheten. Enligt nationalräkenskaperna har tjänsteexporten åter vänt upp och väntas framöver stärkas i takt med att omvärldskonjunkturen förbättras.

Varuimporten har minskat två år i följd, 2001 och 2002. Under första kvartalet i år ökade importen kraftigt, mycket till följd av ökad elimport och ökad import av fordon. Enligt tillgänglig statistik dämpades importutvecklingen åter under andra kvartalet. Importuppgången i början av i år, med sin speciella sammansättning, ger ingen grund för att anta en mer markant återhämtning av importen framöver.

Export och import av varor procentuell förändring

	2001		2002		2003		2004		2005	
	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser
Export	-3,5	2,2	2,3	-2,5	3,5	-2,0	6,0	-0,1	6,8	1,6
Import	-5,5	3,6	-1,4	-0,3	3,6	-2,1	6,3	-1,9	7,1	0,8

Tabell 2:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

Varuimporten bedöms öka i takt med att efterfrågan och produktion gradvis tilltar. På motsvarande sätt väntas tjänsteimporten gynnas av att konjunkturen långsamt är på väg upp.

Exportpriserna har sjunkit från andra kvartalet 2001 och nedgången väntas fortsätta till slutet av i år. Nedgången sammanhänger med den förstärkning av kronan som ägt rum, men genomslaget av växelkursförändringar är långt ifrån fullständigt och kommer därtill med viss fördröjning. Liksom för exportpriserna är importprisernas rörelse sammanlänkat med växelkursens utveckling. Därtill kommer effekter av oljeprisets utveckling. Importpriserna beräknas falla under andra halvåret i år för att sedan öka måttligt. Av prognosen för export- och importpriserna följer en uppbromsning av den försvagning av terms-of-trade som ägt rum sedan 1996

Överskottet i bytesbalansen bedöms öka från runt 4 till runt 4,5 procent av BNP under prognosåren. Importvolymen växer något snabbare än exporten, men exporten är så mycket större att effekterna på bytesbalansen blir små. Samtidigt innebär utvecklingen av terms-of-trade att bytesbalansen stärks. Prognosen innebär att den svenska ekonomin kännetecknats av bytesbalansöverskott i mer än ett decennium. Bytesbalansöverskottet är enligt vårt synsätt ingen signal på en obalans som måste korrigeras med en kronförstärkning. Överskotten sammanhänger starkt med ett ur den demografiska utvecklingen sprunget behov av högt sparande under en period.

Investeringar

År 2001 bromsades ökningstakten för de totala fasta bruttoinvesteringarna kraftigt upp jämfört med de tre föregående åren. Utvecklingen under år 2002 blev än mer dämpad för investeringarna. Enligt NR minskade de totala fasta bruttoinvesteringarna med 2,5 procent år 2002 jämfört med år 2001. Så gott som alla delar av den privata sektorn uppvisade under år 2002 en negativ investeringsutveckling. Detta är en naturlig utveckling med tanke på den försvagade efterfrågeutvecklingen i stort samt de tidigare höga investeringsnivåerna.

Bruttoinvesteringar förändring från föregående kvartal

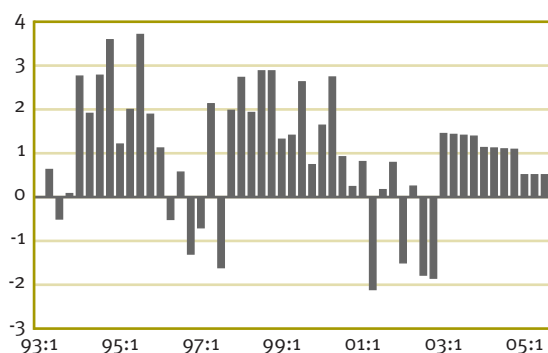

Diagram 2.6

Källa: SCB samt egna beräkningar

Investeringar

Procentuell volymförändring	2001	2002	2003	2004	2005
Totalt	0,8	-2,5	-0,4	2,0	4,0
Bostäder	3,6	10,4	0,1	2,0	5,3

Tabell 2:4

Källa: SCB samt egna beräkningar

De två första kvartalen 2003 uppvisar, enligt NR, en fortsatt negativ utveckling för investeringarna. Detta trots den historiskt sett relativt låga realräntan. Vi räknar med att investeringsutvecklingen framåt kommer att följa den allmänna ekonomiska utvecklingen. Det innebär att investeringarna kommer att öka när kapacitetsutnyttjandet i ekonomin ökar under 2004 medan utvecklingen under 2003 blir fortsatt svag. SCBs investeringsenkät tyder på en oförändrad eller svag ökning av investeringsverksamheten. År 2004 kommer det dock att finnas ett uppdämt behov av investeringar inom de flesta branscher.

Industrins investeringar för den svenska verksamheten år 2003 beräknas, enligt SCBs enkät i maj, bli 56 miljarder kronor. Detta innebär en ökning, i fasta priser, med 2 procent från föregående år. Förutom transportmedelsindustri, textilvarutillverkning och kemisk industri redovisar alla industribranscher minskade investeringar för 2002. Enkäten är behäftad med stor osäkerhet men resultatet tyder på ett brott i nedgång av industrins investeringar under 2003. KIs konjunkturbarometer visar att det finns tecken på en viss förbättring för industrin. Industrins förväntningar inför tredje kvartalet pekar mot en viss produktionstillväxt.

Bostadsinvesteringarna ökade med 10,4 procent år 2002 medan investeringar i övriga byggnader hade en negativ utveckling. En ökning av antalet beviljade bygglov tyder på att bostadsbyggandet kommer att öka år 2003 och 2004. De två första kvartalen i år ökade nybyggnationen av bostäder något. Enligt KIs konjunkturbarometer är dock läget inom byggsektorn alltför bekymmersamt och företagen räknar med en fortsatt nedgång även på ett års sikt.

För övrigt näringsliv minskade investeringarna under år 2002 med 6 procent. I år kommer investeringarna i övrigt näringsliv att vara fortsatt svaga, KIs konjunkturbarometer visar på ett fortsatt svagt orderläge för både handeln och tjänstenäringarna. De låga investeringsnivåerna inom transport, magasinering och kommunikation under 2002 (-16 procent jämfört med 2001) enligt investeringsenkäten förväntas bli ännu lägre under 2003.

De låga investeringsnivåerna inom övrigt näringsliv beror delvis på den försenade utbyggnaden av UMTS-näten. Enligt avtalet för erhållande av licenser skulle operatörernas nät vara tillgängligt för i praktiken hela Sveriges befolkning i slutet av nästa år. Samtliga delområden, såväl nät, telefoner som tjänster är dock i nuläget försenade. Regeringen har under våren lagt ett förslag som, enligt Sveriges Byggindustrier, i praktiken innebär att operatörerna får ytterligare 18 månader på sig att färdigställa näten. Slutpunkten har då flyttats från den sista december 2003 till halvårsskiftet år 2005. Vi har därför antagit att en utbyggnad av 3G inte kommer att ske 2003 utan jämnt utspritt över 2003, 2004 och 2005. Dessutom kommer dessa investeringar inte att bli så omfattande som de flesta bedömare ansåg för ett par år sedan.

Förra året ökade investeringarna i offentlig sektor med hela 9,5 procent. Åren framöver är det ont om utrymme under utgiftstaket och därför svårt att kraftigt öka de statliga investeringarna. Många kommuner har svårt att klara balanskravet utan skatteökningar och utrymmet för kommunala investe-

ringar minskar därför. Vi tror därför inte på några kraftiga ökningstal i de offentliga investeringarna.

Lagerinvesteringarna gav negativa bidrag till efterfrågeutvecklingen både 2001 och 2002. När aktiviteten i ekonomin försvagades drog företagen på sig för stora lager som måste korrigeras med hjälp av lagerneddragningar. Under andra halvåret i fjol påbörjades en lageruppbyggnad som, med viss dämpning det andra kvartalet i år, bedöms fortsätta i jämn takt de närmaste åren. Mot den bakgrunden beräknas lagerinvesteringarnas bidrag till efterfrågeutvecklingen bli svagt positivt i år och noll 2004 och 2005.

Konsumtion

Den privata konsumtionen skiljer ut sig som ett påtagligt undantag i en annars medioker prognosbild. Det är konsumtionen som är motorn för efterfrågeutvecklingen. Den privata konsumtionen ökade starkt under andra kvartalet i år enligt nationalräkenskaperna. I vår prognos består köplusten och konsumtionen bedöms öka med runt 2 procent i år och runt 3 procent 2004 och 2005.

De disponibla inkomsterna utvecklades bättre förra året jämfört med i år, så man kan fråga sig varför konsumtionsuppsvinget kommer nu. Dels tar det tid innan hushållen känner att plånboken blivit tjockare, men framför allt har en hel del osäkerhet kring sådant som börskurser och huspriser skingrats. Kvarstående orosmoln handlar om svag sysselsättning och ökande arbetslöshet. Det optimistiska stämningläget och därmed köplusten bland hushållen avspeglas i Konjunkturinstitutets enkät *Hushållens inköpsplaner (HIP)*. Där ser hushållen sedan en tid tillbaka allt ljusare på framtiden. Det gäller såväl den egna ekonomin som utvecklingen för ekonomin i stort.

HUI-SCBs detaljhandelsindex bekräftar bilden av en stark konsumtionsutveckling. Inte minst under sommarmånaderna har detaljhandeln – särskilt sällanköpsvaruhandeln – blomstrat. Under perioden januari-juli ökade detaljhandeln med 4,3 procent jämfört med motsvarande period förra året. Nyregistreringen av bilar börjar så smått återhämta sig efter raset under åren 2000 och 2001. Vi förväntar oss positiva bidrag från bilinköpen till den totala privata konsumtionen åren framöver.

I vår prognos förbättras situationen på arbetsmarknaden, om än långsamt, och stigande börs- och huspriser ökar förmögenheten. Därmed är det bäddat för god konsumtionsutveckling om än inte köpfest. En viss nedgång i sparkvoten, som på grund av osäkerhet drivits upp till höga 8,5 procent, verkar rimlig. Risken för en sämre konsumtionsutveckling och därmed ett avbräck i konjunkturuppgången

Privat konsumtion

förändring från föregående kvartal

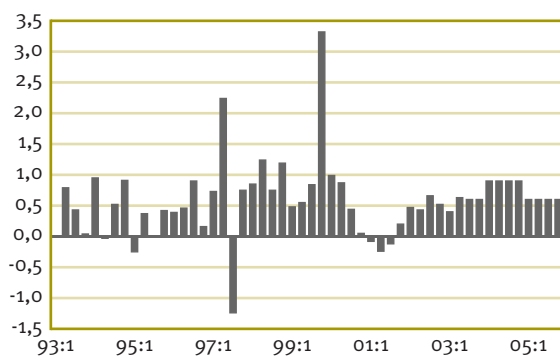

Diagram 2:7

Källa: SCB samt egna beräkningar

Disponibel inkomst och privat konsumtion

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Lönesumma	5,8	3,9	3,3	4,6	4,8
Disponibel inkomst	4,7	6,8	4,4	3,0	3,5
Konsumentpris, IPI	2,1	2,0	2,1	1,3	1,4
Real disponibel inkomst	2,5	4,8	2,3	1,7	2,1
Privat konsumtion	0,2	1,3	2,2	3,2	2,9
Sparkvot*	5,2	8,2	7,8	6,4	5,8

*sparkvoten inkluderar sparande i avtalspensioner

Tabell 2:5

Källa: SCB samt egna beräkningar

sammanhänger med fortsatt svag arbetsmarknad och påtagligt högre arbetslöshet.

Hushållens reala disponibla inkomster ökar betydligt långsammare i år jämfört med ifjol. Man kan tala om en "normalisering" ned till runt 2 procent som sedan består prognosperioden ut. Den viktigaste förklaringen till skillnaden mellan åren är att inkomstskatten ifjol, genom regeländringar, sänktes med ca 20 miljarder kronor. Samtidigt betalade hushållen lika mycket mindre i reavinstskatt då börsen utvecklades dåligt. I år höjs istället kommunalskatten med 65 öre, motsvarande ungefär 9 miljarder kronor. En påspädning till hushållens inkomstutveckling ges av att statliga transfereringar ökar snabbare i år. Det handlar främst om regeländringar avseende garantipensioner som ger högre pensionsinkomster.

2004 och 2005 drivs inkomstutvecklingen främst av ökat antal arbetade timmar och ökad

timlön. Nästa år antas att kommunalskatten höjs med 20 öre, annars utgår beräkningarna från ett i stort sett oförändrat regelverk.

Utvecklingen av hushållens förmögenhet är en viktig faktor för konsumtionslusten. I detta sammanhang handlar det om att bestämma prisutvecklingen för aktier och egna hem. Efter en långvarig börsnedgång har aktiepriserna stigit med mer än 20 procent sedan årsskiftet. Huspriserna, som höll förmögenheten uppe under börsnedgången, har hittills i år stigit med 7 procent jämfört med motsvarande period förra året. Vi antar att såväl aktier och huspriser stiger några gånger snabbare än inflationen framöver. Inte så mycket så att hushållen känner att de kan dra ner sitt sparande markant. Men absolut inget ras som skulle få hushållen att dra upp sitt sparande.

I fjol ökade den offentliga konsumtionen med starka 2,1 procent. De närmaste åren bedöms tillväxttakten bli betydligt lägre. Den statliga konsumtionen hålls tillbaka av besparingar och den expansion av kommunal verksamhet som skett de senaste åren dämpas till följd av ansträngda finanser. I år bidrar också Kommunals strejk i våras till en lägre ökningstakt för konsumtionen.

Efterfrågan på kommunal konsumtion är fortsatt stor, krav på mer service och kvalitetsförbättringar finns alltid. Möjligheterna att möta den efterfrågan som finns begränsas dock av läget för kommunsektorns finanser och kanske av rekryteringsvärigheter när det gäller arbetskraft. Utrymmet för kommunal konsumtion bestäms i hög grad av kommunernas skatteinkomster och konsumtionen varierar därför med konjunkturen. Den svaga konjunkturen har fört med sig att kommunernas skatteinkomster inte ökar lika snabbt som tidigare. I bedömningen antas att kommunalskatten höjs med 65 öre i år och 20 öre nästa år. Det bidrar till att den konsumtionsökning som ligger i prognosen blir möjlig. Det sk tillfälliga sysselsättningsstödet innebär att nyanställning av personal underlättas i år och nästa år.

PRODUKTION OCH PRODUKTIVITET

Produktion

Enligt nationalräkenskapernas säsongrensade data var 2002 ett år som kännetecknades av en successiv återhämtning av industriproduktionen efter svackan under 2001 och uppgången har fortsatt i år. Det ska sägas att andra statistikkällor, som industriproduktionsindex, ger en dystrare bild.

Mot bakgrund av måttlig exportefterfrågan och låg investeringsaktivitet bedöms industriproduktionen på årsbasis öka långsammare i år än i fjol. I den riktningen pekar också omdömen om ordergång

och dämpade produktionsförväntningar i KIs konjunkturbarometer.

Långsamt förbättrad allmän konjunktur såväl internationellt som hemmavid gör att industriproduktionens ökningstakt kan bli något högre 2004 och 2005. Det handlar dock inte om en utveckling ens i närheten av de höga ökningstal som kännetecknade andra halvan av 1990-talet, då bla telekombranschen gav stora bidrag till industriproduktionens uppgång. För teleprodukterna har läget stabiliserats men det är naturligtvis långt till tidigare guldår.

Läget är fortsatt kärvt för byggnadsindustrin efter den uppbromsning som skedde under andra halvåret i fjol. Återhållsamma investeringsplaner och svagt bostadsbyggande gör att produktionen inom byggnadsindustrin väntas öka långsamt både i år och nästa år. Statliga infrastrukturinvesteringar ger dock positiva bidrag till byggvolymen. Först 2005 bedöms tempot i byggandet kunna förstärkas.

För den av tjänster dominerade produktionen i övrigt näringsliv har två svaga år följt på expansionsåren 1999 och 2000. Svag industrikonjunktur och IT-krasch har satt sina spår. I år och de närmaste åren väntas tillväxten bli något högre och tjänstesektorerna bedöms ge de största bidragen till näringslivets produktion. Den starka utveckling av privat konsumtion som ligger i prognosbilden understödjer tjänsteproduktionen, inte minst handeln gynnas.

Produktivitet

2003 blir, liksom fjolåret, ett år med kraftig produktivitetstillväxt. Produktionen ökar medan sysselsättningen faller. De stora svängningarna från ett år till ett annat som produktivitetsutvecklingen uppvisar – svag utveckling 2001, stark 2002 och 2003 – säger

väldigt lite om näringslivets mer långsiktiga möjligheter att höja produktiviteten. Det handlar om att det finns betydande trögheter i anpassningen mellan produktion och sysselsättning. Den svaga produktivitetsutvecklingen 2001 förklaras av att företagen fortsatte att öka antalet anställda trots att produktionens ökningstakt bromsades upp. När sedan anpassningen nedåt av sysselsättningen kom, resulterade det i en stark produktivitetssuppgång. Sysselsättningens eftersläpning i förhållande till produktionstillväxten kan förstärkas av att många tjänsteföretag är inriktade mot ökad lönsamhet och kostnadsjakt efter IT-boomens glada dagar, då företagen försökte överträffa varandra i att expandera genom att öka antalet anställda.

De närmaste åren bedöms produktivitetsutvecklingen närma sig den långsiktiga, trendmässiga utvecklingen som antas ligga runt 2 procent. Ett genomsnitt för de senaste 5–10 åren hamnar högre än 2 procent, men hänsyn måste tas till att perioden kännetecknades av verkligt stora bidrag från teleproduktindustrin.

ARBETSMARKNAD, LÖNER OCH PRISER

Arbetskraftsutbud

Arbetskraften i år och nästa år når inte upp till den storlek som skulle följa av en framskrivning baserad på befolkningsförändringar, och ett arbetskraftsdeltagande på 2001 års nivå, för olika åldersgrupper. Arbetsutbudet hålls tillbaka av det svaga konjunkturläget och uppgången i arbetslöshet. Det finns en slående följsamhet mellan sysselsättning och arbetskraftsutbud. Mellan åren 2000 och 2001 ökade arbetskraften med mer än 50 000 personer när sysselsättningen steg med drygt 80 000 personer.

Produktivitet procentuell förändring

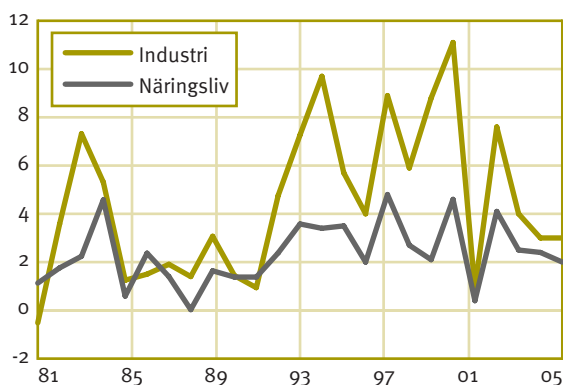

Diagram 2:8

Källa: scb samt egna beräkningar

Arbetskraften i tusental

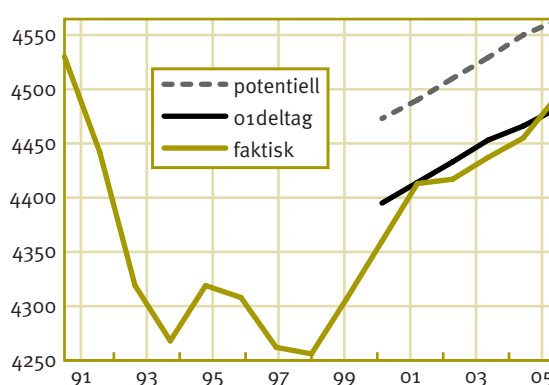

Diagram 2:9

Källa: scb samt egna beräkningar

Arbetsmarknadsläget

Procentuell förändring	2002	2003	2004	2005
USA	2,4	2,0	2,6	2,7
Japan	2,4	2,0	2,6	2,7
Tyskland	2,4	2,0	2,6	2,7
UK	2,4	2,0	2,6	2,7
OECD	2,4	2,0	2,6	2,7
EMU-12	2,4	2,0	2,6	2,7
NORDEN	2,4	2,0	2,6	2,7
Exp.markn.vägd	2,4	2,0	2,6	2,7

Tabell 2:6

Källa: SCB samt egna beräkningar

Förra året stod såväl sysselsättningen som arbetskraftsutbudet i stort sett stilla.

I år bedöms arbetskraften öka med 20 000 personer på årsbasis samtidigt som sysselsättningen minskar med 10 000 personer. Förklaringen ligger bl.a. i att kunskapslyftet ersatts av utbildningsinsatningar av mindre omfattning. Därtill kommer att antalet personer i arbetsmarknadspolitiska program minskat med ca 20 000 personer.

Regeringens sysselsättningsmål säger att 80 procent av åldersgruppen 20–64 år ska vara reguljärt sysselsatta. En kraftig uppgång i arbetskraftsutbudet är nödvändig om sysselsättningsmålet ska kunna nås. Vi vet att befolkningen har en ogynnsam åldersfördelning i ett arbetsutbudsperspektiv. Det är befolkningen i de yngre och äldre åldersgrupperna som ökar. Befolkningen i de mest arbetsintensiva åldrarna minskar. Det blir alltså nödvändigt att öka arbetskraftsdeltagandet.

Hur högt kan arbetskraftsdeltagandet bli?

Kan arbetskraftsdeltagandet åter igen bli så högt som i början av 1990-talet då 87–88 procent av befolkningen i åldrarna 20–64 år deltog i arbetskraften? Mot det talar befolkningssammansättningen. Arbetskraftsdeltagandet varierar nämligen mycket mellan åldrarna. 89 procent av de mellan 35 och 44 år fanns i arbetskraften år 2002 medan arbetskraftsdeltagandet endast var 57 procent i åldersgruppen 60–64 år. Andelen av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) som är i de åldrar då arbetskraftsdeltagandet normalt är högt, är lägre i dag än vid 1990-talets början och kommer att bli ännu lägre åren framöver. År 1991 var 65 procent av befolkningen i åldrarna 16–64 år mellan 25 och 54 år gamla. År 2002 var 64 procent 25–54 år och år 2007 beräknar SCB att den andelen kommer att vara 61 procent.

För att kunna bedöma hur stort arbetskraftsdeltagandet kan bli i framtiden måste man titta på orsakerna till att människor står utanför arbetskraften. I AKU delas de som står utanför arbetskraften in i tio olika grupper beroende på varför de inte deltar i arbetskraften. Grupperna är: studerande, hemarbetande, pensionerade, värnpliktiga, arbetsökande som inte räknas som arbetslösa, sjuka (inklusive förtidspensionerade av hälsoskäl), de som arbetar utomlands, de som vistas utomlands, lediga och övriga. De flesta av dessa orsaker kan i någon mån antas vara konjunkturberoende dvs fler träder ut ur arbetskraften när efterfrågan på arbetskraft är låg än när den är hög. Men detta kan inte antas gälla i lika stor utsträckning för alla orsakerna och benägenheten att återinträda i arbetskraften är inte lika stor i alla fall. Studerande

Befolkningssammansättning procent

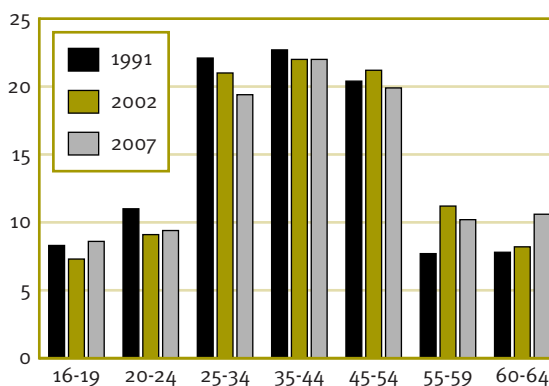

Diagram 2:10

Källa: SCB samt egna beräkningar

får tex betraktas som mer benägna att inträda i arbetskraften än förtidspensionerade. Hur stort kan då arbetskraftsdeltagandet bli i en tänkt framtid (säg år 2007) då efterfrågan på arbetskraft är god? För att komma fram till det studerar vi orsakerna till att människor i olika åldrar står utanför arbetskraften år 2002 och resonerar om i vilken utsträckning detta kan komma att förändras i framtiden. Vår slutsats är att arbetskraftsdeltagandet i åldersgruppen 20–64 år skulle kunna öka från 81,6 procent år 2002 till 82,9 procent år 2007.

Vi har då antagit att antalet studerande är nästan 60 000 färre än det skulle ha varit med samma studerandeandel i varje åldersgrupp som år 2002. Skälet till detta antagande är att en stor grupp av de studerande – i genomsnitt 85 800 varje månad – var människor som deltog i arbetsmarknadspolitiska

Arbetskraftsdeltagande procent

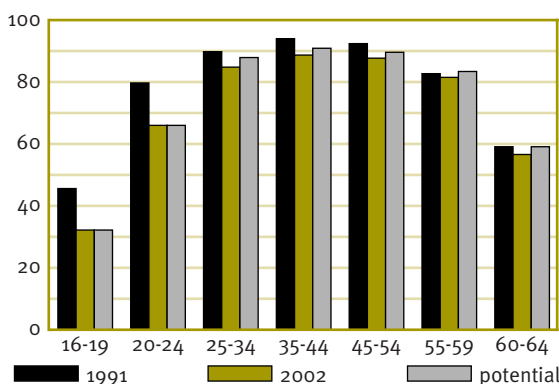

Diagram 2:11

Källa: scb samt egna beräkningar

ka program år 2002. Av dessa deltog endast 28 400 i genomsnitt i arbetsmarknadsutbildning. Även om det, också när arbetslösheten är låg, kommer att finnas ett visst behov program, tex för omskolning, måste man kunna räkna med ett betydande tillskott till arbetskraften från denna grupp när det är god efterfrågan på arbetskraft.

Vi har också räknat med att ingen står utanför arbetskraften som arbetssökande när efterfrågan på arbetskraft är hög. Vi antar alltså att det som hindrar dem från att räknas till arbetskraften i dag, tex att de inte aktivt söker arbete, lätt kan undanröjas om chanserna att få ett jobb ökar. Detta skulle ge ett tillskott till arbetskraften på nästan 58 000 personer jämfört med hur det skulle se ut om andelarna arbetssökande utanför arbetskraften i varje åldersgrupp bleve lika stora som år 2002.

I övrigt har vi inte antagit några betydande förändringar jämfört med dagens mönster för arbetskraftsdeltagande i olika åldersgrupper. Det innebär att vi har räknat med att lika stora andelar av varje åldersgrupp kommer att stå utanför arbetskraften som sjuka eller förtidspensionerade år 2007 som år 2002. Här är det naturligtvis möjligt med ytterligare tillskott till arbetskraften om man lyckas minska sjukskrivningarna och förtidspensioneringarna. Arbetskraftsdeltagandet kan, å andra sidan, komma att minska om ett sk friår införs i hela landet år 2005. Friåret finns i dag som en försöksverksamhet i 12 kommuner där anställda kan ta ledigt i upp till ett år om en arbetslös vikarierar för den friårslediga. Sommaren 2003 var omkring 900 personer friårslediga.

Arbetad tid per sysselsatt

Den arbetade tiden per sysselsatt antas öka endast

Genomsnittlig arbetad tid

	2001	2002	2003	2004	2005
Medelarbetstid (h/v)	37	36,6	36,6	36,6	36,6
årlig förändring (%)	-0,6	-0,9	0	0	0
Närvaroandel (%)	83,4	82,9	83	83,1	83,2
årlig förändring (%)	-0,8	-0,7	0,1	0,1	0,1
Genomsnittlig arbetad tid (h/v)	30,9	30,4	30,4	30,4	30,5
årlig förändring (%)	-1,3	-1,6	0,1	0,1	0,1

Tabell 2:7

Källa: scb samt egna beräkningar

obetydligt åren 2003–2005. Den arbetade tiden per sysselsatt (genomsnittlig arbetad tid) kan delas upp i två komponenter, andelen av de sysselsatta som är på sina arbeten och deras medelarbetstid. Förändringar i den arbetade tiden per sysselsatt kan hänföras till förändringar i någon av dessa komponenter.

I prognosen antar vi att medelarbetstiden för dem som är på sina arbeten inte kommer att förändras de närmaste åren. Lagstiftade eller avtalade arbetstidsförkortningar kan visserligen komma att minska medelarbetstiden något. Likaså talar en tendens att sjukskriva på deltid, i stället för på heltid, för en kortare medelarbetstid. Men medelarbetstiden påverkas också av deltids- och övertidsarbete. Ansträngningarna att omvandla deltidstjänster till heltidstjänster i offentlig sektor kan tex komma att öka medelarbetstiden. Vår bedömning är att den sammantagna effekten på medelarbetstiden är försumbar. Vad vi analyserar är den totala frånvarons effekt på den genomsnittliga arbetade tiden. Utvecklingen i arbetad tid per sysselsatt blir då identisk med utvecklingen av närvaroandelen.

År 2002 var i genomsnitt 82,9 procent av de sysselsatta närvarande på sina arbeten varje vecka. De antaganden som redovisas i det följande ger en närvaroandel på 83,0 procent år 2003, 83,1 procent år 2004 och 83,2 procent år 2005.

De viktigaste frånvaroorsakerna är semester, egen sjukdom och vård av barn. För semestern räknar vi inte med någon förändring. I vår prognos för sjukfrånvaron utgår vi ifrån den prognos som Riksförsäkringsverket (RFV) lämnade till regeringen, den 6 augusti år 2003.

Sjukskrivningarna mätt som nettoantalet dagar med sjukpenning minskar vilket enligt RFV torde vara en följd av att det sker en successiv förskjutning från heldagsersättning mot partiell ersättning. Antalet dagar då sjukpenning betalas för hela eller för en del av dagen minskar däremot inte, men ökar inte

heller som de senaste åren. Oaktat de regeländringar som har gjorts i sjukförsäkringen den 1 juli antar RFV att nettoantalet sjukpenningdagar kommer att minska med 2,1 procent år 2003 och 3 procent per år åren därefter. Ett par av regeländringarna gäller ersättningsnivån och en förlängde arbetsgivarnas sjuklöneperiod från 14 till 21 dagar. Då dessa inte direkt kan antas påverka sjukfrånvaron bortsett från dessa i vår prognos.

Minskningen i den av RFV prognostiserade sjukfrånvaron antar vi påverkar andelen av de sysselsatta som är frånvarande pga sjukdom hela veckan, såsom den mäts i SCBs arbetskraftsundersökning (AKU), lika mycket som de senaste fyra åren.¹ Det innebär att vi räknar med att andelen frånvarande pga sjukdom minskar med 1,3 procent år 2003 och 1,8 procent åren 2004 och 2005.

Sjukfrånvaro procent

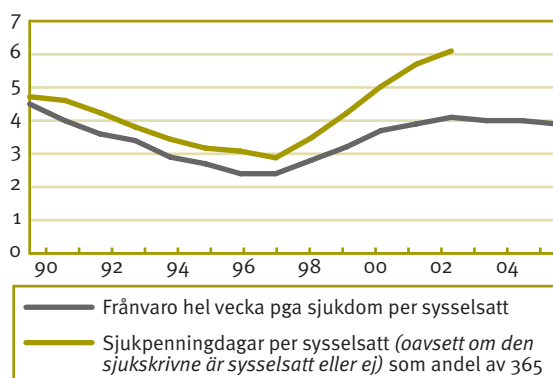

Diagram 2:12

Källa: SCB (AKU), RFV samt egna beräkningar

För frånvaron för vård av barn antar vi att andelen frånvarande varierar med antalet barn i åldrarna 0–11 år. Som utgångspunkt använder vi andelen frånvarande per barn år 2002 och SCBs prognos över antalet barn i åldrarna 0–11 år. Detta ger en minskning i andelen frånvarande med 1,9 procent år 2003 och 1,5 procent år 2004. Vi antar att övriga orsaker till frånvaro inte förändras i förhållande till antalet sysselsatta.

Sysselsättningen

Konjunkturedgången har inneburit att sysselsättningen gått i stå sedan våren 2001. Det kontrasterar starkt mot perioden 1998–2001 då sysselsättningen ökade med mer än 300 000 personer.

¹ För en närmare beskrivning av skillnaderna mellan de båda måtten på sjukfrånvaro se "Ekonomiska utsikter våren 2003".

Sysselsättningsgrad 20–64 år procent

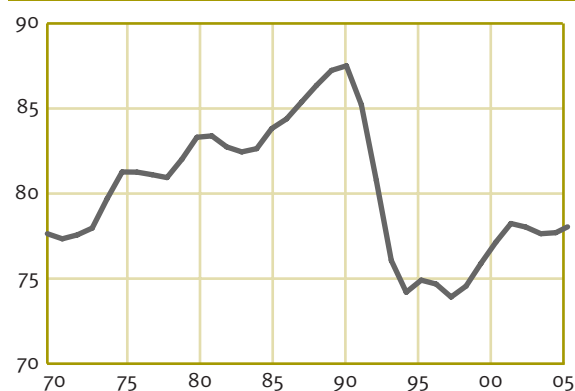

Diagram 2:13

Källa: SCB samt egna beräkningar

I fjol var det en sysselsättningsökning i offentlig sektor som höll den totala sysselsättningen under armarna. I näringslivet föll sysselsättningen. För industrin kan man tala om ett ras.

Det finns inga tecken på en sysselsättningsuppgång i år. Efterfrågan på arbetskraft är svag och antalet varsel ligger högt. Enligt Konjunkturinstitutets barometer är bristtalen avseende arbetskraft rekordlåga i näringslivet. Faktum är att bristsituationen tycks vara av samma begränsade omfattning som under krisåren i början av 1990-talet. Även när det gäller planer på att öka antalet anställda är tongångarna negativa i konjunkturbarometern. Samma slags signaler kan utläsas från statistiken över nyanmälda lediga platser till arbetsförmedlingen.

I år liksom förra året bedöms det bara vara i offentlig sektor som sysselsättningen ökar. Till det bidrar det tillfälliga sysselsättningsstödet till kommunerna. Sammantaget beräknas den totala sysselsättningen minska med ca 10 000 personer i år.

I år beräknas den genomsnittliga arbetstiden öka marginellt när uppgången i sjukfrånvaron bryts. Det är en stor skillnad mot tidigare år när medelarbetstiden föll kraftigt. Det påverkar sysselsättningen genom att ett skäl för nyrekrytering bortfaller.

På sikt kan inte den gradvis tilltagande efterfråge- och produktionsökningen hanteras med hjälp av ökad produktivitet och ökad genomsnittlig arbetstid. Tids nog måste företagen börja nyanställa utöver vad en normal personomsättning kräver. Nästa år bedöms sysselsättning vända upp i måttligt tempo. År 2004 och 2005 beräknas den genomsnittliga sysselsättningsökningen bli ca 20 000 respektive ca 40 000 personer.

Det står klart att regeringens sysselsättningsmål inte kommer att nås. År 2004 beräknas andelen reguljärt sysselsatta av befolkningen i åldersgruppen 20-64 år vara 78,1 procent. Det är samma nivå som under 2001 och 2002. För att sysselsättningsmålet ska kunna nås inom några år krävs mycket gynnsamma förutsättningar. Dels krävs en hög tillväxt av allmän efterfrågan, dels måste arbetskraftsutbudet öka rejält. Med andra ord måste den potential av outnyttjad arbetskraft som beskrivs ovan komma att bli till ett faktiskt arbetskraftsutbud.

Arbetslöshet

Det svaga arbetsmarknadsläget har inneburit en uppgång i arbetslösheten. Såväl den totala som den öppna arbetslösheten har ökat sedan slutet av 2002. Den öppna har ökat mer än den totala beroende på att färre personer deltar i arbetsmarknadspolitiska program.

I år kommer i genomsnitt ca 20 000 färre personer omfattas av arbetsmarknadspolitiska program. År 2005 väntas en ytterligare nedgång med 10 000 personer. Neddragningarna har effekter på såväl lång som kort sikt. På kort sikt ökar den öppna arbetslösheten. Men det är inte säkert att det bara kommer att handla om ett konjunkturfenomen. På längre sikt kan den sk strukturella arbetslösheten komma att öka. Människor som hamnar för långt ifrån arbetsmarknaden riskerar att kanske aldrig komma tillbaka.

Den öppna arbetslösheten förblir hög de kommande åren. När sysselsättningen börjar stiga igen under nästa år sjunker den totala arbetslösheten gradvis tillbaka, men färre personer i program innebär att den öppna arbetslösheten hålls uppe. 2005 bedöms den genomsnittliga, öppna arbetslösheten ligga på oacceptabelt höga 4,5 procent.

Löner

Den genomsnittliga löneökningstakten i ekonomin dämpades i fjol jämfört med året innan – från 4,4 till 3,9 procent. I år bedöms en ytterligare dämpning komma till stånd, ned mot 3–3,5 procent. Något annat vore förvånande mot bakgrund av det svaga arbetsmarknadsläget. En långsammare löneökningstakt kan också skönjas i preliminär statistik för den del av året som gått. Det preliminära utfallet indikerar att det framför allt är inom industrin som löneökningstakten har minskat.

Det finns ett tydligt mönster av att löneökningstakten anpassas nedåt när arbetsmarknadsläget försvagas. Vissa frågetecken finns dock: 2002 var löneökningstakten i industrin intakt trots dramatiskt minskande sysselsättning. I offentlig sektor bromsades istället lönerna trots en sysselsättningsuppgång.

Utveckling av sysselsättning och löner uppräknade årstakter

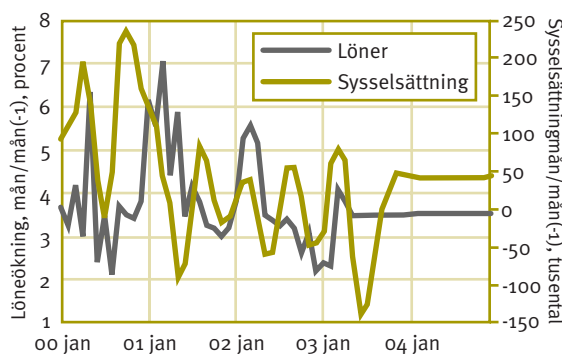

Diagram 2:14

Källa: scb, Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

Diskussionen kring lönebildningen har allt mer fokuserats på utvecklingen av de totala arbetskraftskostnaderna – "allt ska räknas" heter det numera. I SCBs arbetskostnadsindex (AKI) ingår bla lagstadgade och avtalade arbetsgivaravgifter. Höjda arbetsgivaravgifter har spelat en stor roll för lönekostnadsutvecklingen under lång tid. Att AKI ökade mer än timlönerna under senare år beror till stor del på att de avtalsenliga arbetsgivaravgifterna har höjts. Särskilt markant är ökningen för tjänstemän i privat sektor beroende på höjda ITP-premier.

Ökningen av lönekostnaderna i näringslivet enligt AKI gick ned med en procentenhet 2002 jämfört med 2001 och var då bara marginellt högre än ökningstakten för utgående lön. I år väntas arbetskraftskostnaderna öka närmare en procentenhet snabbare än utgående lön. I stor utsträckning kan uppgången återföras på de avtalade pension- och sjukförsäkringssystemen. Att arbetsgivarna från 1 juli i år ska betala ytterligare en sjukvecka bidrar också.

Totala löneökningar

Procent	2001	2002	2003	2004	2005
Industri	4,2	4,3	3,3	3,4	3,5
Byggnads	4,7	3,8	3,7	3,6	3,5
Övrigt näringsliv	4,3	3,8	3,2	3,5	3,5
Offentlig sektor	4,7	4,2	4,1	4,1	3,5
Totalt	4,4	4,0	3,5	3,7	3,5
Privat sektor	3,9	3,9	3,2	3,5	3,5

Tabell 2:8

Källa: scb samt egna beräkningar

Totala lönekostnadsökningar

Procent	2001	2002	2003	2004	2005
Industri	4,6	4,3	4,0	3,8	3,5
Byggnads	6,0	4,4	4,3	4,0	3,5
Övrigt näringsliv	5,1	3,8	4,0	4,0	3,5
Privat sektor	5,0	4,0	4,0	3,9	3,5

Tabell 2:9

Källa: scb samt egna beräkningar

2004 är ett år med nya avtal för stora delar av arbetsmarknaden. Det avtal som Kommunalarbetarförbundet slöt efter strejken i våras, och som innehåller förhållandevis måttliga löneökningar det andra avtalsåret, kan komma att få en viss normerande effekt på den kommande avtalsrörelsen. Till förutsättningarna för den nya avtalsrörelsen hör att arbetsmarknadsläget är betydligt svagare nu än senast det begav sig. Sysselsättningen har gått i stå och de bristal som redovisas i Konjunkturbarometern är rekordlåga.

Mot bakgrund av de förutsättningar som idag kan överblickas bedöms avtalen för 2004 och 2005 komma att hamna något lägre än de som slöts 2001. I prognosberäkningarna antas en genomsnittlig ökning av lönekostnaderna i ekonomin som helhet med 3,5 procent i uppräknad årstakt, månad för månad, från början av 2004 och framåt. En diskussion om normbildning och andra nyckelfrågor för löneutvecklingen förs i ett särskilt avsnitt av denna rapport.

Sannolikt kommer spänningar orsakade av oönskad lönefördelning och ökade löneskillnader att få betydelse i den kommande avtalsrörelsen.

Löneutveckling för arbetare och tjänstemän inom industrin procent, 3 mån glidande medelvärde

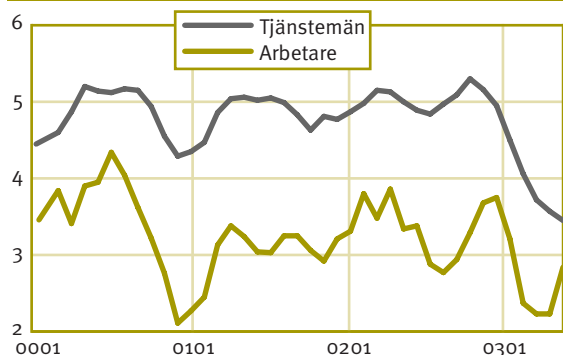

Diagram 2:15

Källa: scb, Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

Sedan 1995 har löneökningstakten för arbetare och tjänstemän glidit isär. De skillnader som redovisas av Medlingsinstitutet och i SCBs konjunkturstatistik har ifrågasatts av såväl arbetsgivare som fackföreningar. Att det finns skillnader är oomtvistat men storleksordningen ifrågasätts.

Att löneutvecklingen har varit sämre för arbetare än för tjänstemän sedan mitten av 1990-talet kan ha flera förklaringar:

- Dels handlar det om vilka som har marknadsviden i ryggen. Under 1990-talet har antalet tjänstemän ökat samtidigt som antalet arbetare minskat kraftigt. 1990 fanns det 200 000 fler arbetare än tjänstemän, nu är det nästan tvärtom. Sysselsättningsstrukturen har alltså ändrats radikalt. I det kortare perspektivet har konjunkturen haft betydelse. Brist på viss sorts arbetskraft är alltid en källa till press uppåt på lönerna
- Dels handlar det om effekter av den sk individuella lönesättningen. Höga chefslöner sprider sig en bit neråt i systemet. De som är beroende av kollektiv lönebildning är förlorarna.

Det inte säkert att utvecklingen fortsätter åt samma håll. Konjunkturedgången har i allt högre grad drabbat tjänstemannagrupper. Därtill kommer att oskäligen belöningsystem alltmer har kommit i blickpunkten

Inflation

Inflationen är för närvarande klart under Riksbankens mål på 2 procent. Senare års kronförstärkning, avtagande löneökningstakt i det svaga arbetsmarknadsläget och snabb produktivitetutveckling i näringslivet bidrar till låg inflation. På ett par års sikt bedöms inte hjulen börja rulla så snabbt att inflationsmålet äventyras till följd av ett alltför starkt efterfrågeläge. De inflationsimpulser som kan tänkas uppkomma torde i första rummet handla om störningar från utbudssidan, tex nya, onormalt höga energiprishöjningar.

Inflationen har snabbt fallit tillbaka efter att under ett par månader i början av i år överskridit den övre gränsen på 3 procent i Riksbankens målintervall. Den höga inflationstakten berodde på prishöjningar på el och olja. Det är energipriserna, särskilt elpriserna, som ligger bakom de stora svängningarna i inflationstakt. Det underliggande inflationstrycket är dämpat till följd av den svaga konjunkturen och det därigenom låga resursutnyttjandet.

Vår inflationsbedömning utgår från hur implicitpriset för privat konsumtion (IPI) förändras. Ökningstakten för IPI skiljer sig normalt från inflationstakten enligt KPI bl.a beroende på hur olika poster i konsumtionen, t.ex. bostäder, mäts. Nästa

år beräknas KPI öka betydligt långsammare än IPI. Inflationstrycket mätt som förändringen av IPI beräknas bli 1,3 respektive 1,4 procent 2004 och 2005. En grov uppdelning av konsumentprisernas ökning i termer av bidrag från löneinflation (arbetskraftskostnad per producerad enhet, ULC), importprisernas utveckling, vinstförändringar samt skatter och taxor redovisas i tabell 2.10. Löneinflationen bedöms hamna runt 1,5 procent åren 2003-2005, vilket är väl förenligt med ett inflationsmål på 2 procent. Importprisernas utveckling drar ner prisökningstakten i år och nästa år och drar upp den något 2005. Vinsterna i den hemmamarknadsorienterade delen av näringslivet ökar marginellt både i år och 2004. Det beror på att importprisernas genomslag på konsumentpriserna är fördröjt och ofullständigt, vinstmarginalerna i handeln fungerar som buffert.

För att summera: De stora svängningarna i inflationen beror framför allt på att elpriserna varierar. Långsam konjunkturuppgång och svag arbetsmarknad innebär dämpat inflationstryck. Ett eventuellt hot mot inflationsmålet ligger långt fram i tiden, bortom 2005.

KPI årstakt i procent

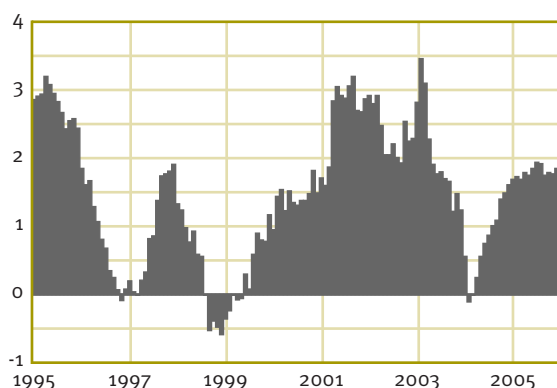

Diagram 2:16

Källa: SCB samt egna beräkningar

Bidrag till prisökningen

	2001		2002		2003		2004		2005	
	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb
ULC	4,5	3,2	-0,1	-0,1	1,4	1,0	1,6	1,1	1,4	1,0
Kapitalandel	-5,3	-2,7	3,2	1,6	1,5	0,8	0,3	0,2	-0,5	-0,3
Importpris	4,0	1,2	0,2	0,1	-1,6	-0,5	-1,6	-0,5	0,8	0,3
Indirekta skatter, taxor		0,4		0,4		0,7		0,5		0,4
Prisökning		2,1		2,0		2,1		1,3		1,4

Tabell 2:10

Källa: SCB samt egna beräkningar

Bilaga: Tabeller och diagram

BNP inom OECD-området

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
USA	0,3	2,4	2,7	3,1	3,2
Japan	0,4	0,2	2,1	1,4	1,8
Tyskland	0,6	0,2	0,0	1,3	2,0
Frankrike	1,8	1,2	0,6	1,9	2,2
Italien	1,8	0,4	0,5	1,5	2,1
UK	2,1	1,9	1,8	2,6	2,5
Danmark	1,4	2,1	1,0	2,1	2,5
Norge-fastland	1,7	1,3	0,4	3,0	2,5
Finland	1,2	2,2	1,5	2,8	3,0
Sverige	1,1	1,9	1,8	2,4	2,7
OECD	0,8	1,8	2,0	2,6	2,8
EMU-12	1,5	0,9	0,6	1,7	2,2
NORDEN	1,3	1,9	1,3	2,5	2,7
Exp.markn.vägd	1,3	1,3	1,0	2,2	2,5

Tabell 2:11

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Konsumentpriser, (implicitpriser)

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
USA	2	1,4	2,1	1,6	2
Japan	-1,5	-1,5	-0,9	-0,8	0,4
Tyskland	1,9	1,5	1	0,4	1
Frankrike	1,4	1,8	1,9	1,1	1
Italien	2,7	3	2,8	1,9	1,5
UK	0,9	0,8	1,6	1,3	2
Danmark	2,6	2,3	2,1	1,9	2
Norge	2,4	0,7	2,8	1,4	2,2
Finland	3,4	1,7	2,1	1,8	1,9
Sverige	2,1	2	2,1	1,3	1,4
OECD	1,7	1,3	1,7	1,2	1,6
EMU-12	2,4	2,3	2	1,3	1,4
NORDEN	2,5	1,7	2,2	1,6	1,8
Exp.konk.vägd	1,9	1,5	1,7	1,1	1,5

Höginflationsländer ingår ej

Tabell 2:12

Källa: Economic Outlook, SCB samt egna beräkningar

Arbetslöshet i procent av arbetskraften

Def. enligt ILO	2001	2002	2003	2004	2005
USA	4,7	5,8	6,1	6,0	5,7
Japan	5	5,4	5,4	5,3	5,1
Tyskland	7,8	8,5	9,2	9,1	8,9
Frankrike	8,5	8,7	9,3	9,2	9,1
Italien	9,4	9	8,9	9,1	9
UK	5	5,1	5,2	5,3	5,2
Danmark	4,3	4,5	5,3	5,2	4,7
Norge	3,6	3,9	4,4	4,7	4,6
Finland	9,1	9,1	9,4	9,3	9,1
Sverige	4,9	4,9	5,8	5,8	5,5
OECD	6,3	6,9	7,2	7,1	6,9
EMU-12	8,0	8,4	8,9	8,9	8,7
NORDEN	5,4	5,5	6,2	6,2	5,9
Exp.konk.vägd	6,3	6,7	7,2	7,2	7

Sverige = öppen arbetslöshet*1,23

Tabell 2:13

Källa: Economic Outlook, OECD samt egna beräkningar

Lönekostnadsutveckling i näringslivet

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004
Belgien	4,5	-1,6	2,0	3,0
Danmark	4,3	4,0	3,9	4,2
Tyskland	2,2	3,1	2,8	2,1
Spanien	4,9	4,7	3,8	3,6
Frankrike	3,7	4,1	2,5	2,7
Irland	8,9	6,7	5,7	5,1
Italien	2,6	3,6	3,3	3,1
Luxemburg	5,4	3,5	2,7	2,3
Nederländerna	5,1	5,0	4,0	2,9
Österrike	2,5	3,1	2,2	2,4
Portugal	3,5	2,6	3,2	2,6
Finland	5,2	3,7	4,4	4,3
Sverige/SCB	4,8	3,6	4,4	3,9
UK	4,3	3,2	4,4	4,0
USA	2,3	2,3	3,4	3,3
Japan	-0,9	-1,7	-1,3	-0,8
Norge	7,1	6,3	5,2	4,5
OECD exkl **	2,6	2,6	2,9	2,8
EU exkl Grekl	3,6	3,5	3,3	3,0
EMU-12	3,4	3,6	3,1	2,8
NORDEN	5,2	4,2	4,4	4,2
OECD-15 ExpKvägd	3,1	2,8	2,9	2,7
EU ExpKvägd	3,6	3,3	3,3	3,0
EMU ExpKvägd	3,4	3,3	3,0	2,7

** exkl Polen, Turkiet, Ungern, Mexico

Tabell 2:14

Källa: Eurostat 01-02, OECD 03-04

Bytesbalansen

Miljarder kronor	2001	2002	2003	2004	2005
Handelsbalans	140	149	152	171	189
Tjänstebalans	-4	-8	-6	-14	-13
Transferbalans	-40	-45	-46	-48	-44
Bytesbalans	96	97	99	109	132
I procent av BNP	4,2	4,0	3,9	4,1	4,7

Tabell 2:16

Källa: SCB samt egna beräkningar

Totala investeringar

Procentuell volymförändring	2001	2002	2003	2004	2005
Totalt	0,8	-2,5	-0,4	2,0	4,0
Industri	-4,9	-7,8	-3,0	1,7	3,0
Övrigt näringsliv	1,7	-6,6	-0,5	2,0	4,2
Offentlig sektor	4,2	9,5	2,5	2,5	3,3
Bostäder	3,6	10,4	0,1	2,0	5,3

Tabell 2:17

Källa: SCB samt egna beräkningar

Löner, priser och privat konsumtion

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Timplöner	4,4	4,0	3,5	3,7	3,5
Arbetade timmar	0,5	-1,2	-0,3	0,5	1,1
Lönesumma	5,8	3,9	3,3	4,6	4,8
Övriga faktorinkomster	1,2	-5,5	2,5	3,2	5,3
Transfereringar	3,5	4,2	7,1	2,4	2,3
Skatter	4,2	-5,6	3,9	5,6	5,5
Disponibel inkomst	4,7	6,8	4,4	3,0	3,5
Konsumentpris*	2,1	2,0	2,1	1,3	1,4
Real disponibel inkomst	2,5	4,8	2,3	1,7	2,1
Privat konsumtion	0,2	1,3	2,2	3,2	2,9
Sparkvotens förändring**	2,7	3,0	-0,4	-1,5	-0,6
Sparkvot**	5,2	8,2	7,8	6,4	5,8
* implicitprisindex					
** sparkvoten inkluderar sparande i avtalspensioner					
KPI	2,6	2,4	2,0	0,8	1,8
KPI, dec-dec	2,9	2,3	1,2	1,6	1,9

Tabell 2:18

Källa: SCB samt egna beräkningar

Svensk industris relativa kostnadsläge på exportmarknaden

Procentuell förändring	2001		2002		2003		2004		2005	
	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD	Sverige	OECD
Timlönekost.	4,3	3,4	4,3	3,1	4,0	3,3	3,8	3,3	3,5	3,3
Produktivitet	0,0	0,7	7,6	3,0	4,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
ULC	4,3	2,7	-3,0	0,1	0,0	0,3	0,8	0,3	0,5	0,3
RULC *	1,6		-3,1		-0,2		0,6		0,2	
Växelkurs	-8,0		2,2		4,0		-0,4		0,0	
RULC**	-6,5		-0,9		3,8		0,2		0,2	

* relativ arbetskostnad mätt i nationella valutor

** relativ arbetskostnad mätt i gemensam valuta

Tabell 2:15

Källa: SCB samt egna beräkningar

Produktion inom olika sektorer

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Industri	-1,5	2,9	2,1	2,5	2,7
Byggnads	4,1	2,3	1,1	1,5	2,9
Övrigt näringsliv	2,1	1,8	2,1	3,0	3,4
Offentlig sektor	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8
BNP	1,1	1,9	1,8	2,4	2,7
Näringsliv	1,2	2,1	2,1	2,8	3,2

Tabell 2:19

Källa: SCB samt egna beräkningar

Sysselsättningen enligt NR

Förändring i tusental	2001	2002	2003	2004	2005
Industri	-8	-21	-15	-4	-2
Byggnads	7	3	-2	0	3
Övrigt näringsliv	66	8	-6	15	32
Offentlig sektor	18	17	10	9	10
Totalt	83	8	-13	19	43
Därav näringsliv	65	-10	-22	10	33

Tabell 2:21

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsproduktivitet

Procentuell förändring	2001	2002	2003	2004	2005
Industri	0,9	7,6	4,0	3,0	3,0
Byggnads	1,9	2,5	1,5	1,5	1,5
Övrigt näringsliv	0,4	3,1	2,1	2,2	1,8
Offentlig sektor	0,8	0,0	0,5	0,0	0,0
BNP	0,6	3,1	2,0	1,8	1,6
Näringsliv	0,5	4,2	2,5	2,4	2,0

Tabell 2:20

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsmarknadsläget

Tusental	2001	2002	2003	2004	2005
Arbetskraft	4413	4417	4437	4454	4493
Sysselsatta	4238	4241	4229	4247	4289
Totalt utbud	4494	4503	4509	4526	4555
Total arbetslöshet	281	286	301	299	284
Öppet arbetslösa	175	176	208	207	204
Åtgärder utanför arbetskraften	81	86	72	72	62
Åtgärder i arbetskraften	25	24	20	20	18
Öppen arbetslöshet, procent	4,0	4,0	4,7	4,7	4,5
Total arbetslöshet, procent	6,3	6,4	6,7	6,6	6,2

Tabell 2:22

Källa: SCB samt egna beräkningar

BNP-tillväxt inom OECD procent

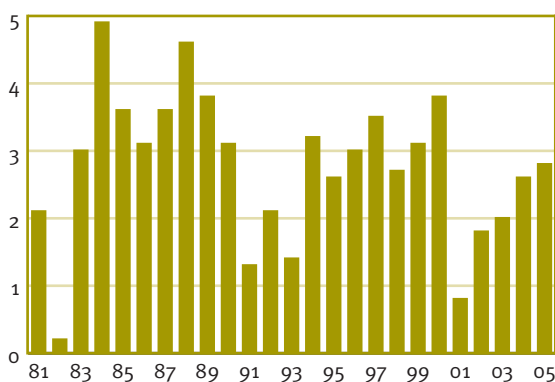

Diagram 2:17

Källa: OECD samt egna beräkningar

Arbetslöshet procent (def enl ILO)

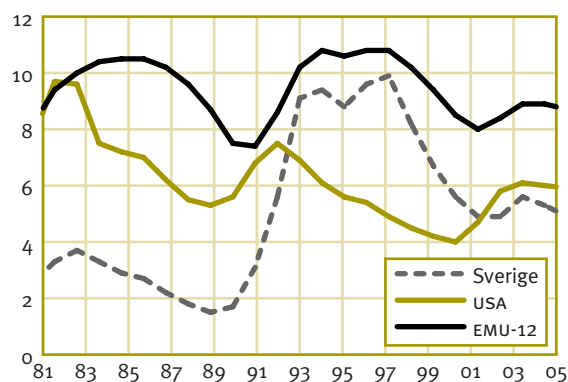

Diagram 2:18

Källa: oecd, scb samt egna beräkningar

Brentolja dollar per fat

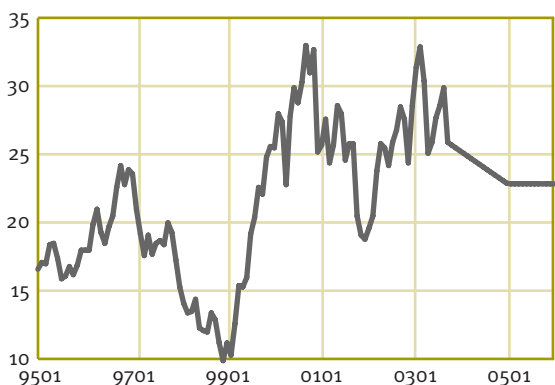

Diagram 2:19

Källa: EcoWin samt egna beräkningar

Svenska växelkurser

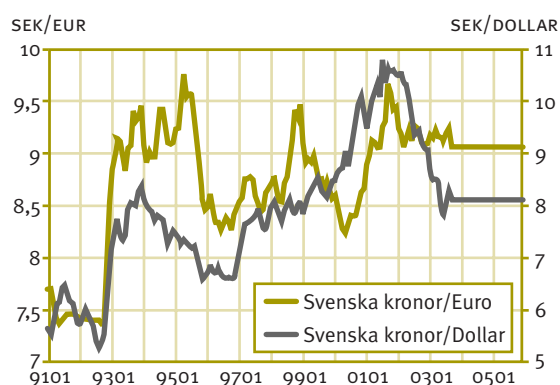

Diagram 2:20

Källa: Riksbanken samt egna beräkningar

Orderingång exportmarknaden KL-barometern netttotal, säsongrensade, 3-m-glid

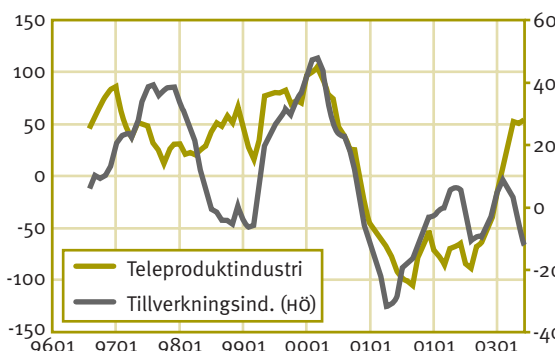

Diagram 2.21

Källa: Konjunkturinstitutet samt egna beräkningar

Terms of trade index 1995=1

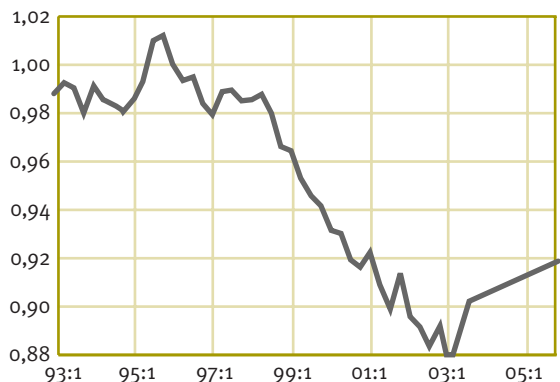

Diagram 2:22

Källa: scb samt egna beräkningar

Handel med varor
mdr kr, 95 års pris, säsongrensade

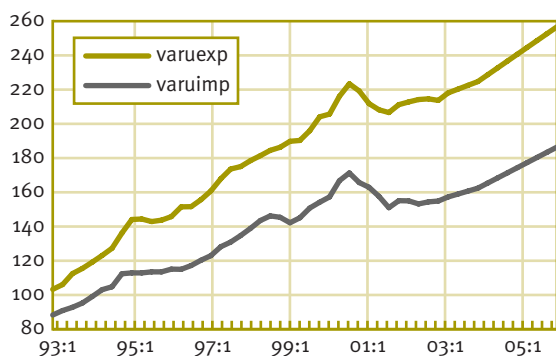

Diagram 2:23 Källa: SCB samt egna beräkningar

Bostadsinvesteringar
mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

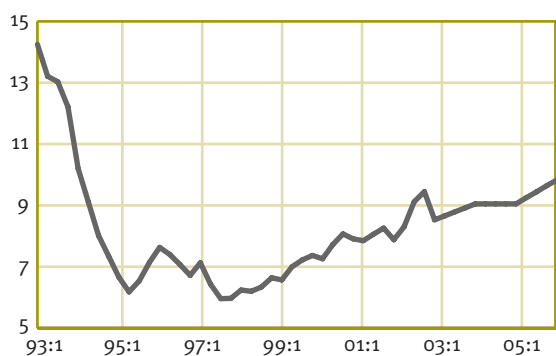

Diagram 2:24 Källa: SCB samt egna beräkningar

Industriinvesteringar
mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

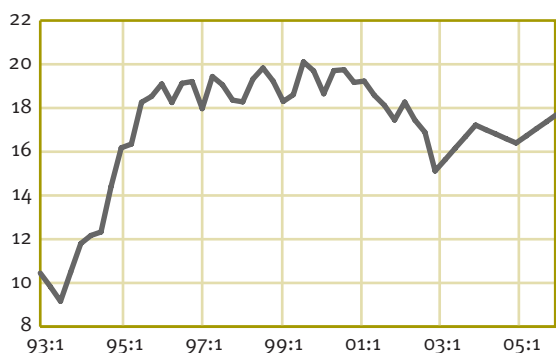

Diagram 2:25 Källa: SCB samt egna beräkningar

Övrigt näringsliv, investeringar
mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

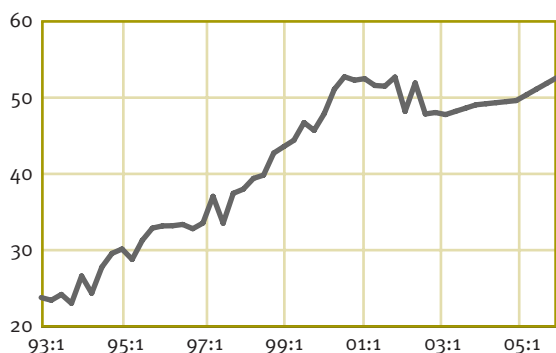

Diagram 2:26 Källa: SCB samt egna beräkningar

Ekonomins lagerstock
volymindex 1993 Q1=100

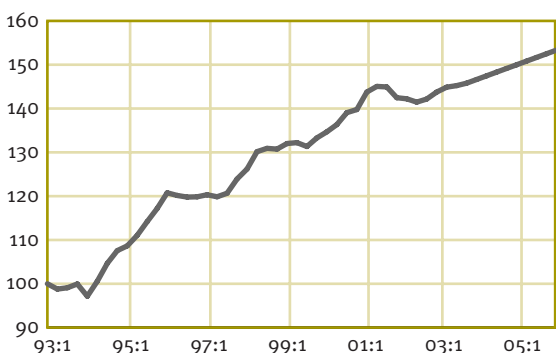

Diagram 2:27 Källa: SCB samt egna beräkningar

BNP och real disponibel inkomst procent

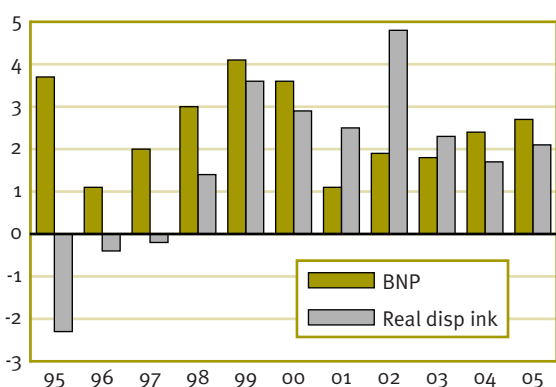

Diagram 2:28 Källa: SCB samt egna beräkningar

Sparkvot procent

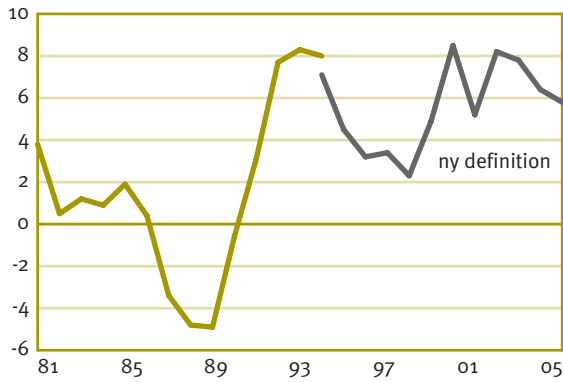

Diagram 2:29

Källa: scb samt egna beräkningar

Industriproduktionen

mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

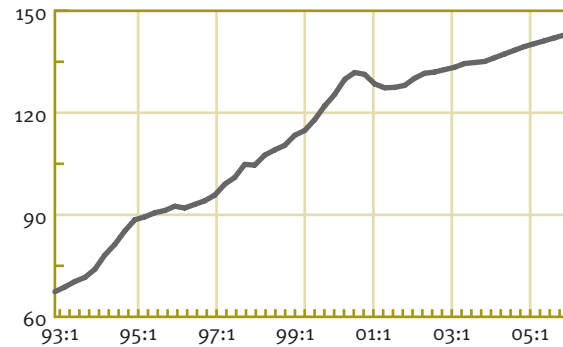

Diagram 2:30

Källa: scb samt egna beräkningar

Produktion övrigt näringsliv

mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

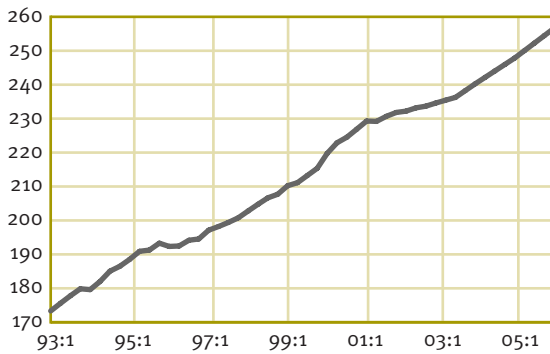

Diagram 2:31

Källa: scb samt egna beräkningar

Byggnadsproduktionen

mdr kr, 95 års pris, säsongrensad

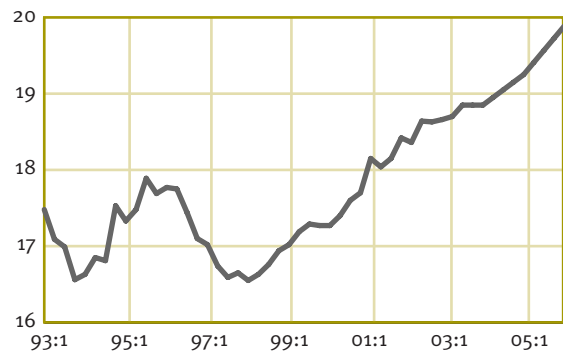

Diagram 2:32

Källa: scb samt egna beräkningar

Bruttovinstandel i näringslivet

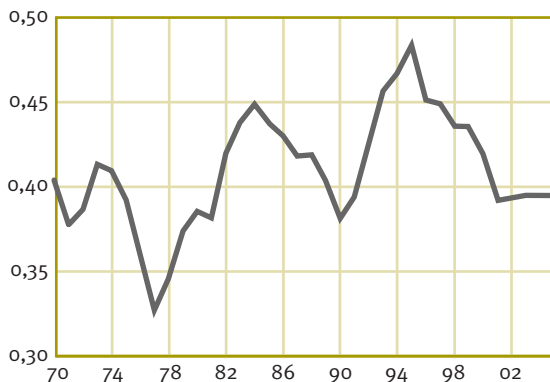

Diagram 2:33

Källa: scb samt egna beräkningar

Arbetade timmar

förändring från föregående kvartal

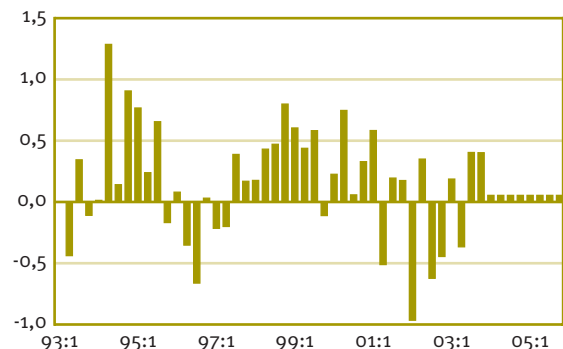

Diagram 2:34

Källa: scb samt egna beräkningar

Totalt utbud och sysselsättning tusental, säsongrensade

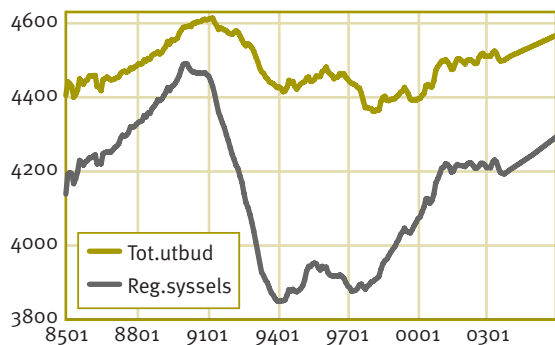

Diagram 2:35

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetslöshet procent

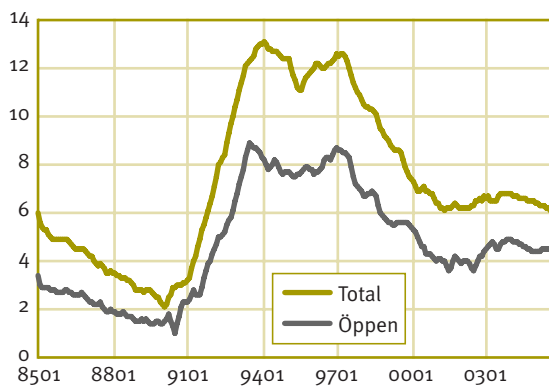

Diagram 2:36

Källa: SCB samt egna beräkningar

Personalomsättning i privata sektorn tillsvidareanställda, procent

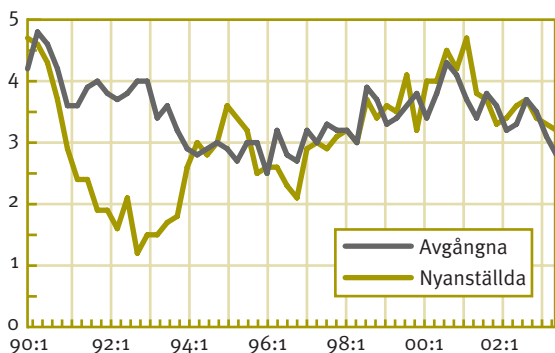

Diagram 2:37

Källa: SCB samt egna beräkningar

Sveriges phillipskurva 1980–2005, 3 års genomsnitt

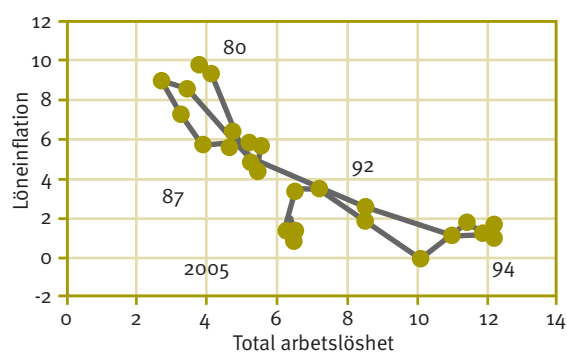

Diagram 2:38

Källa: OECD, SCB samt egna beräkningar

Sprängpunkten i lönebildningen – finns det en risk för en "lönebubbla"?

I detta avsnitt ska LO-ekonomerna ge sin syn på lönebildningen och de utmaningar den står inför. Vi anser att det är avgörande att lönebildningen resulterar i ett utfall som inte skapar inflation utan istället reallöneökningar. Hotet mot detta är att lönebildningen riskerar att gå mot en sprängpunkt i två avseenden: kvinnornas löner kontra männens och arbetarnas löner kontra tjänstemännens. För att hantera dessa spänningar samtidigt som Sverige undviker en inflationsdrivande lönebildningen tror LO-ekonomerna att det behövs en ny form av normering.

Vad ska lönebildningen leverera?

Under 1970- och 1980-talen ökade de nominella lönerna med i genomsnitt ca 8 procent per år, vilket var betydligt mer än i övriga Europa, samtidigt som reallöneutvecklingen var obefintlig.¹ Sedan mitten av 1990-talet har den nominella löneökningstakten varit hälften så hög, dvs ca 4 procent. Sedan 1994 har reallönen, som genomsnitt för alla anställda, ökat med hela 27 procent. Detta visar att hög löneinflation bara leder till luft i plånboken och höga räntor för löntagarna.

Löneökningar som överskrider summan av produktiviteten och prisökningarna har en direkt effekt på sysselsättningen. Ett land med ett långsiktigt för högt kostnadsläge hamnar i en utdragen period med hög arbetslöshet och måste via marknadskrafterna minska lönekostnaden, Tyskland befinner sig idag i detta läge. Om lönerna ökar med en halv procent mer under 20 år än vad det finns utrymme för så innebär en elasticitet på 0,2 procent 2 procentenheter lägre sysselsättning eller i Sverige ca 100 000 färre sysselsatta efter 20 år.

Men det tar tid innan en hög kostnadsnivå ger påtagliga utslag i form av lägre sysselsättning. Därför är det viktigt att ha rätt kostnadsnivå om man vill öka sysselsättningen. Bara att uppnå en högre sysselsättningsnivå än idag kräver moderation i lönebildningen. Det är viktigt att komma ihåg att konsekvensen av allt för höga löneökningar i form av arbetslöshet är ojämnt fördelad på arbetsmarknaden genom att arbetare har en betydligt högre arbetslöshetsrisk än tjänstemän.

¹ Även om löneökningarna var små medförde höjningar av pensionsavgifterna att löntagarnas faktiska inkomst ökade.

Ökningstakten i de svenska lönerna har en följd av år legat över omvärldens nivå även om den nu kommit ned till en lägre nivå. Det var under ett antal år under andra halvan av 1990-talet möjligt att hålla en halv procents högre löneökningstakt än omvärlden. Detta beroende på två faktorer, dels att produktiviteten var hög, dels att det pga sjunkande realränta var möjligt för löntagarna att ta vinstandelar utan att sysselsättningen minskade. Det finns inga goda skäl till att Sverige långsiktigt skulle ha en högre produktivitet eller tillverka mer åtråvärda produkter än andra länder. Inte heller från vinsterna kommer det vara möjligt att ta till betydande löneökningar i framtiden. Vår bedömning är att vinstandelarna inte bör falla mer om sysselsättningen i Sverige ska stiga till 80 procent och däröver.

Vi tror att det finns en god grund för att lönebildningen ska ge samhällsekonomiskt gynnsamma löneökningar framöver. Det finns inte samma risk för bakslag i form av hög löneinflation som under tidigare perioder. Det finns dock enligt LO-ekonomerna orosmoln inför framtiden. Vår bedömning är att nuvarande lönebildning är instabil eftersom löneskillnaderna har ökat kraftigt och skillnaderna mellan kvinnornas och mäns löner består. Lönebildningen närmar sig därför en sprängpunkt.

Löneökningstaktens fördelning – en sprängpunkt?

1990-talet kännetecknades av en ökad spridning av inkomsterna från arbete. Detta berodde inte bara på att många var arbetslösa under lång tid utan även att löneskillnaderna mellan de som hade arbete på heltid ökade. Ett sätt att visa detta är SCB:s tidsserie över arbetsinkomsterna för anställda som arbetar heltid under hela året omräknade till ginikoefficienter.² Huvudproblemet med denna serie är att den exkluderar de som arbetar deltid som i många fall är lågavlönade. På så vis underskattar denna serie inkomstspridningen. I diagram 3.1 visas hur ginikoefficienten för

² Arbetsinkomster inkluderar bruttolön inklusive vissa skattepliktiga ersättningar som träder in istället för förvärvsinkomster såsom sjukpenning, föräldrapenning och dagpenning vid utbildning och tjänstgöring inom totalförsvaret. Ersättning vid arbetslöshet ingår däremot inte. Inga avdrag har gjorts.

arbetsinkomster har förändrats sedan 1975.³ Brottet i serien beror på den basbreddning som gjordes i samband med skattereformen 1991. Under 1980-talet var bilden ganska splittrad. Under de första åren minskade spridningen i arbetsinkomster och därefter följde en period med ökade skillnader. Om man jämför 1980-talets början med dess slut, närmare bestämt åren 1980 och 1990, finner man att ginikoefficienten var nästan exakt densamma. Under 1990-talets början ökade spridningen av arbetsinkomsterna kraftigt för att sedan stabiliseras under mitten av 1990-talet. Efter 1997 kom en ny uppgång innan spridningen minskade år 2001. Nedgången år 2001 är dock inte statistiskt säkerställd.

För att belysa orsakerna till den ökade spridningen av arbetsinkomster görs nedan en analys av decilkvoter. Tabell 5 visar att skillnaderna är klart större år 2000 än år 1990. Under 1990-talet hade de 10 procenten med de lägsta lönerna en *något sämre* utveckling än dem i mitten av fördelningen, medan de 10 procenten med de högsta lönerna hade en *betydligt bättre* utveckling än dem i mitten. Fördelningen av arbetsinkomster har alltså dragits isär både neråt och uppåt men mest uppåt. Det förefaller därmed finnas ett mönster med kraftigt

ökade arbetsinkomster för den allra översta decilen. Vad är det som gör att vi får denna utveckling? Bra folk ska ha bra betalt har det ofta sagt från näringslivets elit. Enligt denna förklaring beror de höga löner på marknadskrafterna, dvs brist på kompetens, eller att produktiviteten är så hög för de högst upp i pyramiden. Men frågan är hur mycket de ökade löneskillnaderna återspeglar att "man tar det man kan", dvs maktförhållandena i produktionen.

Maktrelationerna har påverkats av en rad faktorer. En lång period av väldigt hög arbetslöshet har nu övergått till en period med stabil lägre arbetslöshet. Det innebär också att maktrelationerna ändras till förmån för grupper med högre arbetslöshetsrisk. Löneförhandlingarnas centraliseringsgrad har minskat och de nya samverkansrelationerna har inte fyllt upp tomrummet, vilket sannolikt missgynnat de lågavlönade.

Antalet tjänstemän har ökat relativt antalet arbetare. Den kraftiga ökningen av utbildningsnivån talar för att högskoleutbildade inte längre är en knapp resurs. Internationaliseringen skulle dock kunna tala för att alternativvärdet för vissa specialister har ökat. Men det gäller långtifrån alla. Det kan också vara så att produktionen har blivit mer specialiserad och varje funktion mer sårbar för störningar. Det gör att arbetsgivare har anledning att diskriminera och välja ut de som är mest produktiva.

Vad händer om nuvarande utveckling fortsätter?

Mellan 1997 och 2002 har, enligt Medlingsinstitutet, tjänstemännens löneökningstakt varit i genomsnitt 4,2 procent medan den för arbetarna har legat på i genomsnitt 3,6 procent. Den totala ökningstakten har sedermera gått ned och låg under våren 2003 på ca 3 procent. Tjänstemännens löneutveckling låg under våren 2003 på drygt 3 procent. Det indikerar att tjänstemännens löner ökar mer vid högkonjunkturer och att skillnaden minskar vid svag efterfrågan på arbetsmarknaden.

Den enklaste metoden att göra förutsägelser om framtiden är att förlänga en redan existerande

Gini-koefficient för arbetsinkomster
helårs och heltidsanställda

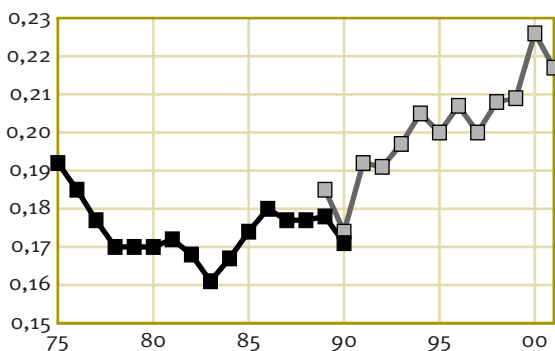

Diagram 3:1

Källa: SCB

³ Ginikoefficienten är ett mått på spridning. När den är 0 har alla lika mycket och när den är 1 har en individ alla inkomster.

Två olika spridningsmått för helårs- och heltidsanställdas arbetsinkomster, kvot mellan percentiler

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
P10/p50	0,75	0,73	0,74	0,74	0,73	0,72	0,71	0,72	0,72	0,73	0,72	0,73
P90/p50	1,52	1,55	1,57	1,59	1,60	1,58	1,62	1,60	1,62	1,64	1,69	1,67

Tabell 3:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

trend. Detta är inget bra sätt att prognostisera hur utvecklingen kommer att bli men tjänar som en grov beskrivning av hur det kommer att bli om utvecklingen fortsätter på ett liknande vis. Om den spridning av lönerna som skett mellan 1994 och 2002 fortsätter till 2020 blir resultatet för lönespridningen följande (i 2002-års penningvärde):⁴

- Löneskillnaden mellan arbetare och tjänstemän på 7000 kr i månaden ökar då till ca 15000 kr så att tjänstemän tjänar ca 41000 kr i månaden och arbetarna ca 26000 kr.
- Mellan offentlig sektor och privat sektorer ökar då löneskillnaden från ca 3000 kr till ca 7000 kr i månaden.
- Offentliganställda arbetare och privatanställda tjänstemäns som 2002 hade en löneskillnad på ca 10000 kr i månaden får då en löneskillnad på ca 22000 kr.
- Löneskillnaden mellan de som har en chefsposition och de som inte har en chefsposition ökar då från 9000 kr till ca 40000 kr i månaden.
- Om maktelitens utveckling fortsätter som nu så kommer makteliten om 20 år inte att tjäna 5 gånger mer utan 10 ggr mer än industriarbetaren.

Även om tjänstemännen generellt dragit ifrån arbetarna är det inte samma sak som att alla tjänstemän har haft högre löneökningar än alla arbetare. Inom tjänstemannagruppen är det stor spridning i löneökningarna dels mellan olika yrken och dels mellan olika branscher. Dessutom ökade lönespridningen mellan 1994 och 2001 (mätt som

decil9/decil1) kraftigt för tjänstemännen, betydligt mer än för arbetarna.

Ett vanligt förekommande argument är att alla anställda gynnas av att några få nyckelpersoner ökar sina inkomster kraftigt. Detta eftersom dessa antas vara avgörande för att skapa en större ekonomisk kaka för alla att dela på. Detta är den sk trickle down teorin, dvs om de i toppen får det bättre kommer även de längre ner i hierarkin att få det bättre även om deras löner blir lägre relativt dem i toppen. Detta är ett vanligt argument för varför ökad ojämlikhet är eftersträvsvärt.

Det finns dock ett stabiliseringspolitiskt motargument: Problemet med höga ökningstakter för de högsta cheferna är att de smittar av sig. Spridningseffekten innebär att en stor grupp tjänstemän får högre lön än andra. Om VD:n får högre lön för att han/hon är viktig så kommer också finansdirektören och därefter revisorn att kräva högre lön. Denna spridningseffekt riskerar att skapa en inflationsdrivande löneutveckling.

Ihållande orättvisor i kvinnor och mäns löner – en sprängpunkt?

Lönegapet mellan kvinnor och män har i stort sett varit konstant sedan början av 1980-talet. Sedan dess tjänar kvinnor som grupp 80–85 procent av männens löner. En manlig arbetare tjänade i snitt 2700 kr mer än en kvinnlig arbetare 2002. På tjänstemannasidan var motsvarande skillnad hela 6600 kr. Lönen i sektorer eller yrken där en majoritet av de anställda utgörs av kvinnor är så gott som utan undantag lägre än i sektorer eller yrken som domineras av män även om tex utbildningskraven är likartade. Detta är en av de viktigaste faktorerna bakom löneskillnaderna.

⁴ LO, SCB, SOU 2001:53 samt egna beräkningar.

Genomsnittlig månadslön för kvinnor och män efter klass

Kön och klass 1994	Månadslön 1997	2002	Totalt %	Löneökning Årstakt %	1994-2002
Kvinnor	13 900	15 600	19 300	39	4,2
Arbetare	12 000	13 500	15 900	34	3,7
Tjänstemän	15 500	17 200	21 700	41	4,4
Män	17 000	19 000	23 600	39	4,2
Arbetare	14 000	15 600	18 600	36	3,9
Tjänstemän	20 200	22 400	28 300	41	4,4

Tabell 3:2

Källa: Larson Mats (2003) Löner och löneutveckling år 1994-2003. LO

Ser man på löneskillnaderna mellan könen där hänsyn tagits till utbildningslängd och yrkeserfarenhet men inte till sektor och yrke, så har löneskillnaden mellan 1981 och år 2000 ökat med 3 procentenheter mellan könen.⁵ Detta är ett av de större problemen med lönebildningen. Staten försöker nu genom lagstiftning gripa in i lönesättningen mellan individer därför att parterna inte förmår att minska den diskriminering som sker av kvinnor på arbetsmarknaden.

Det har också skett en kraftig isärdragning mellan den offentliga och den privata sektorn. Kommittén för välfärdsbokslut har visat att de offentliganställda 1968 hade 10 procent högre lön än de privatanställda medan de år 2000 hade 8 procent lägre lön.⁶ Om hänsyn tas till utbildningslängd, erfarenhet mm så var löneskillnaderna marginella år 1968 medan lönerna för privatanställda år 2000 var 16 procent högre. Lönestatistiken för en kortare tidsperiod visar ett liknande mönster med högre löneökningar i den privata än den offentliga sektorn.

En viktig insikt är att utjämnad utbildningsnivå och arbetslivserfarenhet inte räcker för att bryta diskrimineringen av olika grupper. Aldrig så duktiga diskrimineringsombudsmän kan ändra det faktum att om kvinnor är diskriminerade och om kvinnor inte är lika fördelade mellan olika sektorer så kräver det en mycket påtaglig omfördelning mellan olika sektorer av det tillgängliga löneutrymmet.

Vad innebär mer jämställda löner ekonomiskt?

Om inte alla accepterar eventuella försök till utjämnning skapas löneinflation genom kompensationskrav.

⁵ le Grand, C; Szulkin, R och Tämlin, M "Lönestrukturens förändring" kap. 4 i Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde, SOU 2001:53.
⁶ ibid.

Löneinflation kommer från att ökade lönekostnader förs över till konsumenterna genom ökade priser. Vidare kan de högre lönerna leda till ökad inhemsk efterfrågan som i sin tur spår på inflationen. Men en lönesatsning som i första hand gynnar kvinnor får inte lika allvarliga effekter.

Orsaken är att kvinnor i mycket stor omfattning är anställda i kommuner och landsting (i fortsättningen talar vi för enkelhetens skull bara om kommuner i enlighet med begreppen primärkommunalt respektive landstingskommunalt anställda). Om relativlönerna ska förändras så måste antingen den kommunala verksamheten minska eller så måste kommunalskatterna och/eller avgiftsuttaget höjas. Om kommunernas lönekostnader ökar så leder det inte, som i privat sektor, till kostnadsinflation. Den ökade köpkraften i och med de ökade kommunallönerna motsvaras av en köpkraftsindragning genom skatte- och avgiftshöjningar (eller genom att den kommunala efterfrågan på arbetskraft minskar, alltså genom personalnedskärningar). Detta förutsätter förstås att det inte uppstår kompensationskrav för de höjda skatterna/avgifterna eller för att man vill återställa den gamla relativlönestrukturen ("vi ska ha lika mycket som dem").

Ju högre löner i den privata sektorn, desto bättre förutsättningar finns för höga löner i den kommunala sektorn. Om det ska genomföras relativlöneförskjutning mellan den privata och offentliga sektorn kan inte den privata sektorn hålla igen genom att inte ta ut hela produktivitetsökningen i näringslivet. Detta eftersom det inte innebär ökat utrymme för löneökningar i offentlig sektor så länge inte företagets vinster beskattas hårdare. Om det ska ske en omfördelning ska den privata sektorn inte begära mindre i löneförhandlingarna men avstå mer i skatt.

Genomsnittlig månadslön och löneökning för arbetare och tjänstemän efter sektor. År 2002

Sektor, klass	Månadslön år 2002		Totalt Kvinnor	Löneökning 1994-2002 (%)		
	Kvinnor	Män		Män	Årstakt Kvinnor	Män
Arbetare	15 900	18 600	34	36	3,7	3,9
Privat sektor	16 200	18 800	37	36	4,0	3,9
Offentlig sektor	15 600	16 700	31	35	3,4	3,8
Tjänstemän	21 700	24 800	41	41	4,4	4,4
Privat sektor	22 100	26 000	43	42	4,6	4,5
Offentlig sektor	21 200	25 500	40	39	4,3	4,2

Tabell 3:3

Källa: Larson Mats (2003) Löner och löneutveckling år 1994-2003. LO

Värdediskriminering

Betrakta följande två påståenden:

"Detta är ett riktigt kvinnogöra!"

"Detta är ett riktigt karlgöra!"

Om din intuitiva reaktion på dessa båda påståenden är att det ena "görat" ses som mindre värt än det andra så har du en intuitiv förståelse av innebörden i begreppet *värdediskriminering*. Och, ja, reaktionen hos de flesta av oss är att det är kvinnogörat, inte karlgörat, som är det som är mindre värt.

Även om vi själva anser att vi inte delar den värderingen så kan de allra flesta av oss komma överens om att ska "görandena" rangordnas så kommer karlgörat överst, för att det traditionellt har varit så. Vad har detta faktum för betydelse för våra beteenden? Hur pass trögrörliga är våra beteenden i praktiken?

Värdediskriminering innebär att jobb som i huvudsak innehas av kvinnor värderas – och därmed betalas – lägre än jobb med liknande kvalifikationskrav som i huvudsak innehas av män. Denna värdering återspeglas alltså i marknadskräfterna.

Värdediskriminering är riktat *mot yrken, inte mot individer*. Även de män som jobbar i kvinnodominerade yrken har lägre löner till följd av den lägre värderingen av "kvinnliga" arbetsuppgifter. Förekomsten av värdediskriminering innebär också förstås att det är helt rationellt för män i mansdominerade jobb att vara ovilliga att "släppa in många kvinnor" eftersom de bedömer att relativlönerna på lång sikt påverkas negativt.

Att empiriskt – alltså med hjälp av data och statistiska metoder – skatta omfattningen av lönediskriminering mellan könen är svårt men inte omöjligt. När det gäller värdediskriminering så är ett test att se om det finns ett negativt samband mellan andelen kvinnor i en sektor eller ett yrke och relativlönen för detta yrke eller denna sektor. Det finns ett stort antal studier som visar att yrken där en hög andel av de anställda är kvinnor är lägre betalda än andra yrken med jämförbart arbetsinnehåll och att de lägre betalningarna ofta gäller såväl män som kvinnor i dessa yrken.⁷

Hur ser det ut i Sverige enligt aktuell lönestatistik? I diagram 3.2 och 3.3 ser vi sambandet – dels för arbetare, dels för tjänstemän – mellan andel kvinnor i sektorn och sektorns relativlön (sektorns medellön relativt medellönen för samtliga arbetare respektive tjänstemän). Det är som väntat negativt för både arbetare och tjänstemän. Båda dessa negativa samband är statistiskt signifikanta på 1-procentsnivå.⁸

Den större lönespridningen mellan olika tjänstemannasektorer är en viktig faktor för att förklara varför det negativa sambandet mellan andel kvinnor och relativlön förefaller starkare där (-0,37) än i arbetarsektorerna (-0,27) där ju lönespridningen är mindre. Andelen kvinnor i arbetarsektorerna är dock en "starkare förklarande" variabel eftersom variationen i andelen kvinnor statistiskt "förklarar" närmare 80 procent av variationen i relativlönen (R^2 -värdet för arbetare är 0,79). Motsvarande förklarad andel variation för tjänstemän är 35 procent (R^2 -värdet för tjänstemän är 0,35).⁹

Vi kan också se att könssegregeringen är betydligt större bland arbetare än ibland tjänstemän. *Det finns över huvud taget ingen sektor bland arbetarna med en någorlunda jämn könsfördelning*, om man med en sådan menar en fördelning av kvinnor-män som ligger inom intervallen 40–60 eller 60–40 procent. För tjänstemännen ligger könsfördelningen i en knapp tredjedel av sektorerna inom något av dessa båda intervall. Alltså arbetar cirka två-tredjedelar av tjänstemännen inom starkt eller mycket starkt könssegrerade sektorer.

Eftersom värdediskriminering är riktat mot yrken, inte mot individer, så har den svenska lagstiftningen – som hittills primärt varit inriktad på att motverka lönediskriminering av individer – inte de mest effektiva verktygen för att bekämpa denna typ av diskriminering. De löneskillnader som beror på värdediskriminering är alltså betydligt svårare att komma tillrätta med via lagstiftning än osakliga löneskillnader vid lika arbete.

De mest effektiva verktygen i frågan om löneskillnader mellan kvinnor- respektive mansdominerade sektorer har de avtalslutande parterna, såväl fackföreningar som arbetsgivare. Verktygen handlar om att fördela resurser mellan avtalsområden. Frågan är om verktygen används, och om de används i tillräcklig utsträckning. Om de inte används eller används för litet så måste man kunna svara på frågan: "Vilka skäl – såväl effektivitetsskäl som rättviseskäl – finns för att rättfärdiga att kvinnodominerade sektorer generellt tjänar mindre än mansdominerade?" Om man inte har något bra svar på den frågan så är det dags för löneutjämning.

⁷ Se till exempel: Arai, M och Thoursie, A (1997), "Individ- och yrkeskillnader mellan kvinnor och män: Hur påverkar de lönen?" I Persson, I och Wadensjö, E (red) Kvinnors och mäns löner – varför så olika?, SOU 1997:136; England P mfl (1988), "Explaining occupational sex segregation and wages: findings from a model with fixed effects", American Sociological Review, 53: 544-558; England, P. (1992), Comparable worth - theories and evidence, New York: Aldine Gruyter; England P mfl (1994), "The gendered valuation of occupation and skills: earnings in the 1980 Census occupations", Social Forces, 73:65-99; le Grand, C (1997), "Kön, lön och yrke – yrkessegregering och lönediskriminering mot kvinnor i Sverige" i Persson, I och Wadensjö, E (red) Kvinnors och mäns löner – varför så olika?, SOU 1997:136; Kilbourne B S mfl (1994) "Returns to skill, compensating wage differentials, and gender bias, effects of occupational characteristics on the wages of white women and men", American Journal of Sociology 87:689-719; Löfstrom, Å (1993), "Ju fler kvinnor desto lägre lön? En test av crowdinghypotesen, Umeå Economic Studies 323.

⁸ För arbetare skattades följande samband:
 $y = 111,63 - 0,27x$ där y är relativlönen för sektorn och x andel kvinnor i sektorn
(66,21) (-7,87) t-värden i parenteser
0,79 R^2 , andel förklarad variation
18 Antal sektorer i skattningen

För tjänstemän skattades följande samband:
 $y = 119,25 - 0,37x$ där y är relativlönen för sektorn och x andel kvinnor i sektorn
(20,40) (-3,23) t-värden i parenteser
0,35 R^2 , andel förklarad variation
21 Antal sektorer i skattningen

⁹ I tjänstemannamaterialet finns en "outlier", en observation som kraftigt avviker från de övriga. Det är sektorn kredit- och försäkringsbolag som har höga relativlöner trots att andelen kvinnor inte är särskilt låg, 56 procent. Görs skattningen utan denna "outlier" erhålls ett högre R^2 -värde (0,49), alltså en något högre andel förklarad variation.

Arbetare, 2002:

Andel kvinnor per sektor och sektorns medellön relativt medellönen för samtliga arbetare (=100)

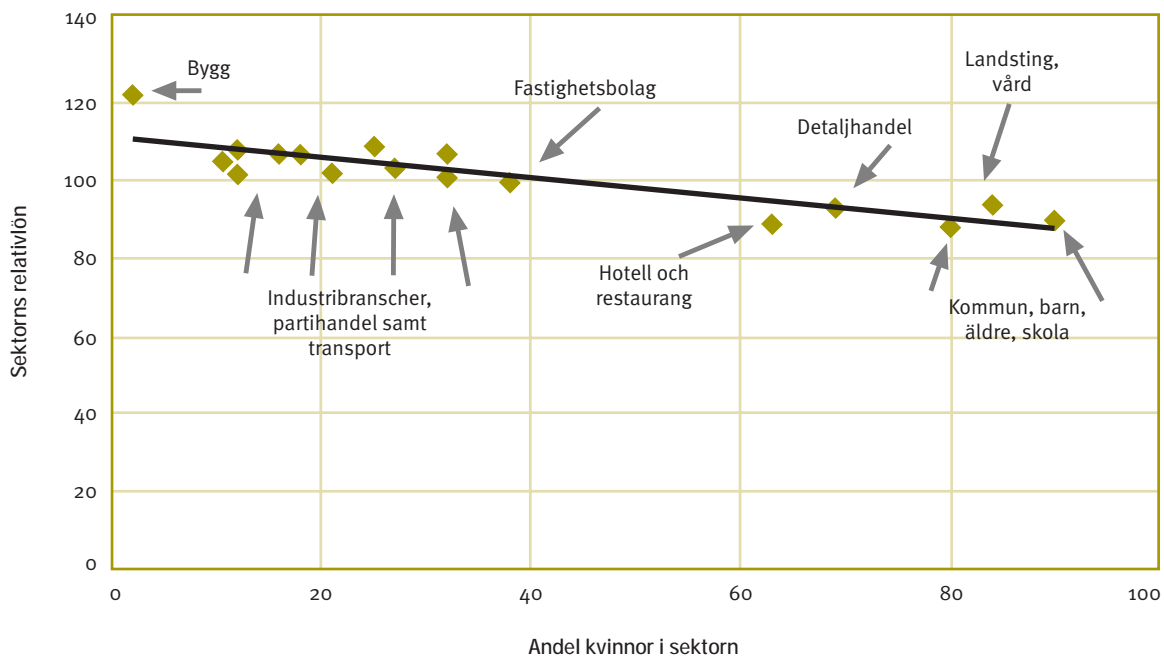

Diagram 3:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

Tjänstemän 2002:

Andel kvinnor per sektor och sektorns medellön relativt medellönen för alla tjänstemän (=100)

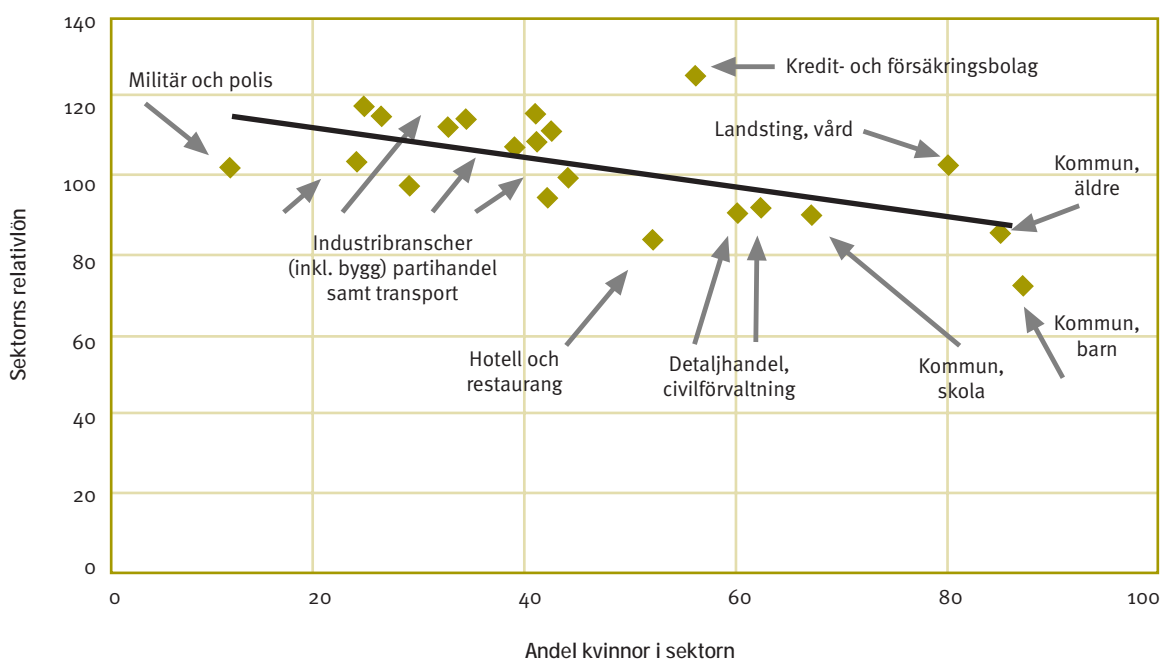

Diagram 3:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

Ju lägre reallöneutveckling i näringslivet, desto mindre reallöneutrymme att fördela till den offentliga sektorn.

LO:s ekonomer har tidigare publicerat en kalkyl som visar att det krävs cirka 20 mdr kr i ökade offentliga intäkter att minska löneskillnaderna mellan kommunal och privat sektor med 5 procentenheter.¹⁰

Är löneskillnaderna långsiktigt stabila

Människors uppfattning om vad som är rättvisa löner ändras mycket långsamt. LO har sedan 1993 studerat vilka löneskillnader människor upplever som rättvisa.¹¹ Undersökningarna visar att LO-medlemmarna åsikt om löneskillnaderna mellan olika yrkesgrupper varit stabila över tiden. Ungefär 85 procent av LOs medlemmar anser att skillnaderna är för stora. 63 procent av SACO-medlemmarna ansåg att löneskillnaderna var för stora 2002. Denna andel har ökat med 10 procentenheter sedan 1993. 88 procent av alla löntagare, en ungefär lika hög andel i alla centralorganisationer, anser att kvinnor har för låg lön i förhållande till män. Även denna norm har varit stabil över tiden.

De ökade löneskillnaderna återspeglas därmed inte av förändrade rättvisevärderingar hos löntagarna. Vi betraktar därför den isärdragnings som skett som en potentiell lönebubbla. Ur strikt ekonomisk synvinkel finns det ingen anledning att oroa sig för de större löneskillnaderna om man (i) tror att arbetarna långsiktigt kommer att acceptera att tjänstemännen kontinuerligt får högre löneökningar, och (ii) att kvinnorna långsiktigt kommer att acceptera lägre löner för likvärdigt arbete.

Ett ökande avstånd mellan vad som anses rättvist och de faktiska löneskillnaderna kan leda till ökade konflikter på arbetsmarknaden. Vi tror att nuvarande utveckling av lönerelationerna är ohållbar.

Från starkt centraliserad till relativt decentraliserad modell

Lönebildningen är inte längre centraliserad – den gamla svenska modellen lever inte. Sverige hade tidigare, jämfört med andra länder, en starkt centraliserad lönebildning. Vi ska beskriva lönebildningen med hjälp av den så kallade Calmfors – Driffillkurvan som visar ett puckelformat samband mellan förhandlingarnas centraliseringsgrad och arbetslöshetens nivå. Graden av reell samordning av avtalsförhandlingarna, mätt som ett index mellan 0

och 1, har i euroområdet minskat från 0,33 till 0,27 mellan perioderna 1973–77 och 1993–1997 medan den i Sverige mellan dessa perioder minskat från 0,75 till 0,39.¹²

Den fackliga organisationsgraden är i euroområdet 25 procent mot 88 procent i Sverige. 1970 var den 32 procent i euroområdet mot 67 procent i Sverige. Täckningsgraden för kollektivtalen var dock lika hög i de båda områdena 1994. I Sverige har således samordningen minskat kraftigt samtidigt som löntagarnas organisationsgrad har ökat. Mätt som andelen fackföreningsorganiserade har fackets styrka inte minskat. Men det är fler aspekter som avgör fackets styrka. Det är troligt att den ökade decentraliseringen av lönebildningen har minskat LO-fackets styrka.

Det finns, på kort och medellång sikt, ett utbyte mellan arbetslöshet och inflation. Det finns vägar att förbättra detta utbyte:

- Den första vägen är en långtgående decentralisering förstärkt med en ökad flexibilitet vad gäller de anställdas anställningsvillkor.
- Den andra vägen är hög grad av samordning, en effektiv matchningsprocess på arbetsmarknaden, en god utbildningsstandard bland arbetare och tjänstemän samt en trovärdig politik för att stabilisera inflationsförväntningarna.

Kommer Sverige, om centraliseringsgraden sjunker, att kunna behålla sitt tidigare relativt goda utbyte mellan arbetslöshet och inflation? Och går det att göra det om det samtidigt sker relativlöneförändringar styrda av rättvisenormer t ex mer jämställda löner?

LO-ekonomerna gör bedömningen att den svenska lönebildningen numera befinner sig på vänstra sidan av toppen på Calmfors-Driffillkurvan. Enligt Calmfors-Driffillkurvan ska arbetsmarknaden, för att ge låg arbetslöshet, vara antingen mycket centraliserad eller mycket decentraliserad. Därmed skulle en sjunkande centraliseringsgrad från Sveriges nuvarande nivå kunna vara positivt när det gäller att balansera arbetslöshet och inflation.

Det är möjligt att lägre grad av samordning kan vara en "effektiv punkt" för lönebildningens avvägning mellan arbetslöshet och inflation men inte om lönebildningen samtidigt ska upprätthålla rättvisenormer. Om lönebildningen inte också fortsättningsvis ska acceptera ökade skillnader mellan arbetare och tjänstemän och oförändrade relationer mellan kvinnor och män är detta sannolikt en riskabel position.

¹⁰ LO (2001) Så har vi råd med välfärden. LO-rapport.

¹¹ Nelander (2003) "Synen på lönesättning och löneskillnader", rapport 2 i serien Röster om facket och jobbet. LO-rapport.

¹² Konjunkturinstitutet Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2002.

Hur mycket kan lönekostnaderna i Sverige öka?

Vilket utrymme finns för de totala lönekostnadsökningarna de kommande åren? Det är en central fråga inför kommande avtalsrörelse. Det finns flera vägar att ringa in löneutrymmet.

Den enklaste normen är att utgå från omvärldens löneökningstakt – den så kallade Europeanormen. Arbetskraftskostnaden i industrin i euro-området har mellan 1997 och 2001 ökat med något mindre än 3 procent medan den i EU-området ökat med ca 3,5 procent per år.¹³ För Sverige har arbetskraftskostnaderna ökat med något över 4 procent under samma period. På väg ner mot en anpassning av löneökningstakten var denna grova norm fullt tillräcklig. Men LO-ekonomerna anser att det nu är dags för en mer "flexibel norm" som tar hänsyn till det existerande kostnadsläget, produktiviteten, förändringen av sysselsättningen mm.

Det vore önskvärt att kunna utgå ifrån *produktiviteten*. Detta eftersom produktivitetsutvecklingen vid stabil vinstandel utgör utrymmet för reallöneökningar. Diagram 3.4 visar att produktivitetsutvecklingen och inflationen sett över perioden 1993 till 2002 varierat kraftigt kring löneökningstakten. De kan därmed inte ligga till grund för de årliga löneökningarna. Möjligen kan den långsiktiga förändringen i produktiviteten det men denna är osäker.

Produktivitetsutvecklingen har de senaste åren varit högre än genomsnittet för de senaste 20 åren. Näringslivets genomsnittliga produktivitetsökning är sedan 1991 ca 3 procent. Ger det grund för att revidera upp förväntningarna om det framtida löneutrymmet? Vår bedömning är att det inte går att använda uppskattningen av de närmast föregående årens produktivitet som grund för löneutrymmet

Löneutvecklingen i näringslivet procent

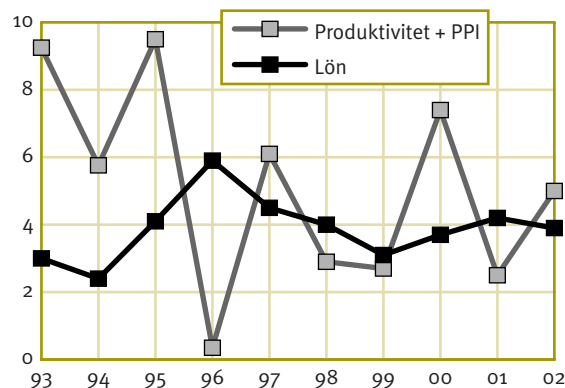

Diagram 3:4

Källa: Medlingsinstitutet och SCB samt egna beräkningar

eftersom prognoserna är för osäkra och innehåller för stora variationer.

En annan utgångspunkt är den *absoluta arbetskraftskostnaden* i Sverige mot omvärlden. Denna har de senaste åren ökat kraftigt så att Sverige åter närmar sig att vara ett av högkostnadsländerna även om kostnadsnivån i Tyskland är betydligt högre. Arbetskraftskostnaden för en arbetare i tillverkningsindustrin i Sverige låg på samma nivå som i Tyskland 1990 medan kostnaden efter devalveringen 1993 var 39 procent högre i Tyskland.¹⁴ År 2002 uppskattar Svenskt Näringsliv att arbetskraftskostnaden var ca 27 procent högre i Tyskland än i Sverige.¹⁵ Under 2003 har dock kronan stärkts vilket innebär ett höjt kostnadsläge uttryckt i gemensam valuta för den svenska industrin.

¹³ Medlingsinstitutet Lönebildningen 2002.

¹⁴ Medlingsinstitutet Lönebildningen 2002.

¹⁵ Andersson, Krister (2003) Internationell utblick – Löner och arbetskraftskostnader, rapport från Svenskt Näringsliv.

¹⁶ Konjunkturinstitutet.

Arbetskraftskostnad för arbetare i tillverkningsindustrin år 2002

	Svenska kronor	Procent av arbetskraftskostnaden i Sverige
Norge	267,9	137
Tyskland	249,2	127
Schweiz	236,0	121
Danmark	234,7	120
Belgien	223,3	114
Finland	212,2	109
Nederländerna	207,0	106
Österrike	206,1	105
USA	202,5	104
Sverige	195,5	100
Japan	182,8	94
EMU	176,9	90
Storbritannien	169,0	86
Frankrike	167,3	86
Kanada	154,1	79
Italien	145,1	74
Irland	144,8	74
Spanien	116,0	59
Grekland	88,6	45
Portugal	51,6	26

Tabell 3:4

Källa: Andersson, K (03) Internationell utblick – Löner och arbetskraftskostnader, rapport Sv. Näringsliv, samt egna beräkningar

En väg ytterligare är att studera utvecklingen av industriproduktionen och sysselsättningen i Sverige jämfört med konkurrentländerna. Mellan 1993 och 2001 ökade, enligt US Labor, industriproduktionen med hela 83 procent i Sverige medan motsvarande siffra för Tyskland var en minskning med 5 procent. Industrisysselsättningen ökade med 4 procent i Sverige medan den minskade med 10 procent i Tyskland. Flödet av direktinvesteringar in respektive ut ur Sverige tyder inte heller på att Sverige har ett för högt kostnadsläge. Ett annat mått är löneandelens utveckling. Dess utveckling i Sverige, Tyskland och EMU beskrivs i diagrammet nedan. Där kan ett mönster ses i vilket den svenska löneandelen under de senaste åren konvergerat mot euro-nivån.

Löneandel i tillverkningsindustrin procent

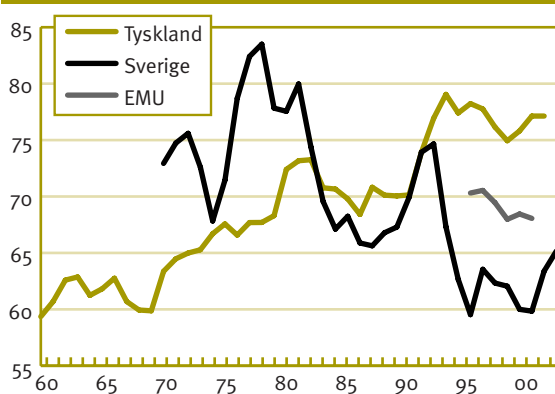

Diagram 3:5

Källa: Eurostat

Inte enligt någon av dessa indikatorer finns det anledning till oro för den svenska kostnadsnivån. Det bör inför varje avtalsrörelse ske en avstämning av kostnadsläget gentemot konkurrentländerna. Informationen om hur kostnadsnivån utvecklas i konkurrentländerna är idag bristfällig. Tex är det inte sannolikt att bara Sverige har ökande kostnader för avtalspensioner. LO kommer därför att ta initiativ till att förbättra statistiken avseende de svenska lönekostnaderna i förhållande till omvärlden.

Företagens kostnadsutveckling bestäms inte bara av utgående lön enligt centrala avtal. *Allt måste räknas:* centrala avtal, lokala avtal, individuella tillägg, omfördelning, höjningar av arbetsgivaravgiften och arbetstidsförkortningar.

- En förkortning av arbetstiden med en dag kostar 0,5 procent av ett års löneutrymme. "KNAS-

utredningen" har föreslagit ytterligare semesterdagar och regeringen utreder att göra den 6:e juni till nationell helgdag.

- Regeringen vill ha ytterligare en tredje sjuklönevecka. Kostnaden kan beräknas till 0,3 procent av löneutrymmet.¹⁶
- Tjänstemännens pensionskostnader har de senaste åren ökat betydligt mer än arbetarnas, främst pga ökade avgifter till ITP-pensionen.
- Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) mellan LO och SAF är underfinansierad och avgiften måste därför höjas i år.

Om man inte har kontroll över den totala lönekostnaden så vet man inte heller vad man normerar. På flera avtalsområden är tjänstemännens avtalspensioner lönerörelsernas nutida "gökungar". Till stor del beror det på struktureffekter. Fler fyrttotalister med dyra pensionskostnader innebär fler som kommer över brytpunkten.

När löneutrymmet i Sverige definieras är det en viktig fråga huruvida man ska utgå från försiktighetsprincipen eller inte, dvs om man ska lägga sig något i underkant i bedömningen av löneutrymmet. Argumentet för att utgå från försiktighetsprincipen är att en överskattning av löneutrymmet, vilket får som följd fallande vinster, investeringar och sysselsättning, är ett svårare problem att åtgärda än att "ta ut för lite". Samtidigt kommer vid flytande växelkurs detta positiva "problem" att lösas genom en förstärkning av kronan. Vid fast växelkurs är anpassningen svårare och tar längre tid.

Det finns tre invändningar mot att agera enligt försiktighetsprincipen. Det första är att säkerhetsmarginaler skapar ett löneutrymme som fylls antingen av vinster eller av grupper som ser utrymmet som möjlighet till huggsexa. En lönebildning som kontinuerligt siktar något under det möjliga löneutrymmet skulle, om den följdes, leda till ackumulerade ökande vinster och/eller ökad lönespridning.

För det andra så är det samma logik som vid knytning av växelkursen. Det gäller att hamna på den långsiktiga ekonomiskt rimliga nivån annars kommer de ekonomiska krafterna snart att sträva mot "rätt" nivå. På samma sätt måste lönebildningen sträva efter "rätt" löneökningstakt.

Lönebildningen måste också klara av att korrigera tidigare överdrifter (underdrifter) med att efterföljande är ta ut lägre (högre) kostnadsökningar. Om kostnadsläget är helt fel och därmed kraftigt avviker uppåt eller nedåt från konkurrentländerna så är det inte rimligt att följa omvärldens löneökningstakt. Normen för varje avtalsperiod bör anpassas efter den ekonomiska situationen, dvs det bör vara en flexibel norm.

Hur ska en ny norm definieras?

LO-ekonomerna anser således att det finns potentiella sprängpunkter i lönebildningen. Frågan är hur denna ska kunna hanteras samtidigt som lönebildningens övergripande mål att leverera en samhälls-ekonomiskt gynnsam total kostnadsökningstakt inte hotas. För att lönebildningen ska kunna hantera spänningarna tror vi att det behövs en ny norm.

Idag sker normeringen av lönebildningen via en punktnorm för det totala utfallet. Problemet med att endast ha en sådan utfallsnorm är att den samtidigt blir en förväntningsnorm, dvs beskriver vad enskilda löntagare kan förvänta sig att få. Den blir därmed en ett golv för lönerörelsen och inte ett genomsnitt. Om alla ska få vad utfallsnormen säger och det samtidigt finns sociala rättvisenormer, tex jämställda löner, så kommer utfallet för hela ekonomin att hamna ovanför det samhällsekonomiskt önskvärda utfallet.

LO-ekonomerna menar att normbildningen bör använda ett intervall, där den lägre gränsen berättar vad en individ normalt ska förvänta sig för ökad lön (inklusive lönebikostnader) och den övre gränsen säger vad prioriterade grupper ska få. Utfallet hamnar därigenom däremellan. För en effektiv omfördelning måste normen vara så trovärdig att många löntagare förväntar sig att få löneökningar i nedre ändan av intervallet.

Den historiska utvecklingen – på väg mot ett fjärde steg

Ett första steg i den moderna lönebildningen togs i samband med Saltsjöbadsavtalet 1938 då det skapades en stabil grund för konfliktlösning och erkännande av parternas rättigheter. Det andra steget i den moderna lönebildningen togs under femtio- och sextiotalets centraliserade samordning men försvagades under 1970-talet och dog i samband med avtalsrörelsen 1983. Ett tredje steg i förnyelsen vidtog 1997 i samband med skapandet av det sk industriavtalet med Industrins ekonomiska råd. Därefter skapades ett nytt medlingsinstitut, lönestatistiken förnyades och konjunkturinstitutet började ge ut rapporter om löneökningstrycket. Vi tror är att det nu är dags för ett fjärde steg.

Det behövs nya former för normeringen av lönebildningen. Industriavtalet har inte normerat tjänstemännens löneutveckling tillräckligt eller varit tillräckligt legitimt för de offentligt anställda. Det behövs system som innefattar både arbetare och tjänstemän, både offentlig och privat sektor samt både service- och tillverkningsindustrin.

Det behövs dessutom en ökad samordning inom

LO för att klara den normering och fördelning som ligger i arbetarnas intresse. Klassmässig samverkan för att hävda arbetarnas intresse är av uppenbara skäl inte av samma intresse för den växande gruppen av utbildade tjänstemän. Men det är ingen framgångsväg att återvända till den gamla LO-modellen.

Fackets roll är inte att vara lönepolis. Det konstaterade LO-ekonomerna redan för drygt 50 år sedan. Det var en utgångspunkten för den svenska modellen. Det finns idag problem med att cheferna i Sverige för ofta ensamma får rollen att vara lönesättare. Det får som följd att chefernas löner ökar mer, vilket innebär ett avträde från ansvaret att normera kostnadsutvecklingen. Att chefernas löneutveckling varit påtagligt högre än övriga anställdas visar att cheferna inte längre uppfattar att de som normbildare måste föregå med gott exempel. VD:arnas ersättningsarna har exploderat. De har stigit från 9 till 47 gånger en industriarbetares lön mellan 1980 och 2000. Det sänder signalen att företagets ledningar tar för sig och inte tar något ansvar för helheten.

Den mer lokala och individuella löneutvecklingen kräver att chefen i de individuella lönesamtalen vågar differentiera så att inte det totala utfallet blir högt. Vi anser att cheferna i de lokala och individuella lönesamtalen inte klarar av att differentiera löneökningar mellan individerna utan att den samlade lönekostnaden blir högre än vad som är samhällsekonomiskt rimlig. Det gäller särskilt för tjänstemännen. Sannolikt behövs en utveckling av chefskulturen och kompetensen vad gäller lönesättningen.

Våra rekommendationer är följande:

- Vi menar att det inte bör skapas en evig norm utan att den bör anpassas till det ekonomiska läget. Det finns idag inget behov av att anpassa lönekostnaderna nedåt och öka vinstandelen i företagen, dvs kostnadsläget är tillfyllest. Löntagarna kan därmed ta ut en normal löneökning.
- LO bör etablera en förväntningsintervall med ett intervall på runt en halv procentenhet. Exakt hur denna ska utformas är en fråga för de förtroendevalda i avtalsförhandlingarna.
- Allt ska räknas. Vi är starkt tveksamma till att det vore samhällsekonomiskt förnuftigt att genomföra generella arbetstidsförkortningar.

